Lietuvos archeologijos draugija
Lietuvos istorijos institutas
Klaipėdos universitetas

L I E T U V O S

ARCHEO*logija* 30

DIEMEDŽIO
LEIDYKLA
VILNIUS

VILNIUS 2007

UDK 902/904(474.5)
Li-227

Redaktorių kolegija:

Doc. dr. Valdemaras Šimėnas (ats. redaktorius ir sudarytojas)
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

Dr. Anna Bitner-Wróblewska
(*Valstybinis archeologijos muziejus Varšuvoje, Lenkija*)

Doc. dr. Rimantas Jankauskas
(*Vilniaus universitetas, Lietuva*)

Prof. dr. Eugenijus Jovaiša
(*Vilniaus pedagoginis universitetas, Lietuva*)

Prof. dr. Vladimir Kulakov
(*Rusijos archeologijos institutas, Maskva*)

Prof. dr. Valter Lang
(*Tartu universitetas, Estija*)

Doc. dr. Algimantas Merkevičius
(*Vilniaus universitetas, Lietuva*)

Dr. Tomas Ostrauskas
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

Dr. Gintautas Rackevičius
(*Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, Vilnius*)

Dr. Arnis Radiņš
(*Latvijos nacionalinis istorijos muziejus, Ryga*)

Dr. Eugenijus Svetikas
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

Dr. Gediminas Vaitkevičius
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

Dr. Vykintas Vaitkevičius
(*Klaipėdos universitetas, Lietuva*)

Doc. dr. Ilona Vaškevičiūtė
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

Dr. Gintautas Zabiela
(*Klaipėdos universitetas, Lietuva*)

Sigita Mikšaitė (atsakinga sekretorė)
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

ISSN 0207-8694
ISBN 978-9986-23-137-0

© Lietuvos istorijos institutas, 2007
© Straipsnių autoriai, 2007

40 rings and
gion:
ıe, Saha; 6–7
ıi, Šernai; 11
13 Putilovo
(*Macharen*),
ılde), Gąsior

) Rings from
a Grave Site
: – ring from
58, ill. 2:6);
1989, plate

s from Wes-
31; 2 – ring
ill. 61:17);
wski, 1998,
Bezzenber-
silver, 3–4

nytė, 2000,
Grave Site
Baitai 38;
1989, pla-
e; ring 3 is

LIETUVOS ARCHEOLOGIJA. 2007. T. 30, p. 39–68. ISSN 0207-8694

PRAŠMATNIOSIOS *BARBARICUM* PARIBIO DIDUOMENĖS MOTERYS IR JŲ VYRAI

AUDRONĖ BLIUJIENĖ, RAMUNĖ BRAČIULIENĖ

Lietuvoje, kaip ir Dollkeimo-Kovrovo bei Bogačevo kultūrų palikime, jau II a. antrojoje pusėje – III a. pradžioje (periodas B_2/C_1) išsiskiria ypač turtingų, priklausančių visuomenės elitui, moterų prašmatniais vėriniais ir gerai ginkluotų vyrų, dažnai palaidotų su žirgais, kapų horizontas. Prašmatnieji įvairios kompozicijos karolių vėriniai Rytų Baltijos jūros regione atsiranda kaip bendra Vidurio barbaricum kultūrinė įtaka. Aukščiausią socialinį statusą turėjusių asmenų kapų atsiradimas akivaizdžiai rodo visuomenės socialinės sanklodos stratifikaciją ir aiškiai išsiskiriančią įvairių baltų bendruomenių diduomenę. Vakarų Lietuvos kapų su akmenų vainikais kultūrai priklausantis Bandužių kapinynas ir moters kapas 91 leidžia per konkrečios bendruomenės pavyzdį atskleisti II a. pab.–III a. pradžios socialinius procesus, vykusius Rytų Baltijos jūros regione.

Reikšminiai žodžiai: Bandužių kapinynas, prašmatnūs vėriniai, *barbaricum*, kultūrinės įtakos, baltų diduomenė.

As early as the second half of the 2nd c.-beginning of the 3rd c. (phase B_2/C_1), in Lithuania as well as in the heritage of the Dollkeim-Kovrovó and Bogaczewo cultures, one can single out the horizon of rich women of elite with luxurious necklaces and well-armed men often buried with horses. Luxurious necklaces of various arrangament appear in the region of East Baltic seaside in result of common cultural influence of Central barbaricum. Origin of graves of persons having the highest social status show obviously the stratification of society's social structure and the presence of nobility of various Baltic communities clearly standing out. The Bandužiai cemetery belonging to the West Lithuania Stone Circles Grave Culture. Female grave 91, allows revealing, through an example of the concrete community, the social processes going on in the East Baltic region at the end of the 2nd c.- beginning of the 3rd century.

Keywords: Bandužiai cemetery, luxurious necklaces, *barbaricum*, cultural influences, Baltic nobility.

ĮVADAS

Bandužių kapinynas (Klaipėdos m.)[1], kurio pirmuosius kapus galima datuoti I a. pabaiga, o vėlyviausius degintinius palaidojimus – XIII a. pirmąja puse, yra vienas iš gana gerai žinomų, ne kartą tyrinėtų ir pakankamai neblogai skelbtų Vakarų Lietuvos laidojimo paminklų (Nauburas, 1935, p. 9; 1935a, p. 5; 1935b, p. 4; Naubūras, 1937, p. 101–110; Vaitkunskienė, 1976, p. 91–102; 1980, p. 59–61; Stankus, 1995). Bandužių kapinynas yra Žardės upelio dešiniajame krante, 1 km į šiaurės vakarus nuo Žardės piliakalnio, be to, netoliese yra Laistų piliakalnis ir kapinynas bei literatūroje minimas Gibišių piliakalnis. Taigi Bandužių kapinynas yra dalis komplekso, sudarančio mikroregioną Žardės upelio žemupyje (vėliau Pilsoto žemė) (Žulkus, 2004, 8 pav.). Neabejotinai Žardės upeliu buvo galima susisiekti su jūra, tiek būti saugiu atstumu nuo jos (Genys, 1995, p. 113–121).

Tačiau šiandien tenka pripažinti, kad, nepaisant tyrėjų norų ir kažkada buvusios užduoties, Bandužių

[1] Bandužių kapinynas (A.1852) dabar yra pietinėje Klaipėdos miesto dalyje, šalia nebeveikiančių XIX a. pab.– XX a. pr. Bandužių kaimo kapinaičių. Matyt, romėniškojo laikotarpio kapai ar didelė jų dalis buvo sunaikinta XX a. 6–7 dešimtmetyje, kasant žvyrą. Kapinyno centre, prieš pradedant 1985 m. tyrinėjimus, žiojėjo didžiulė žvyrduobė, kuri buvo dar padidinta 1986 m. (Stankus, 1995, 2, 2a pav.). Dabartinė Bandužių kapinyno aplinka iš esmės skiriasi nuo tos, kokia ji buvo tyrinėjant šį paminklą 1974 ir 1985–1989 metais, kuomet kapinynas buvo Klaipėdos pakraštyje. Šiuo metu Bandužių kapinynas atsidūrė Bandužių mikrorajone. Iš šiaurės rytų pusės paminklą riboja gyvenamasis namas (Bandužių g. 11), o iš šiaurės vakarų pusės – Bandužių gatvė, iš pietvakarių – Mogiliovo gatvė. Tai nedidelė, 0,4 ha dydžio stačiakampio formos kalva, orientuota šiaurės vakarų–pietryčių kryptimi, dirbtinai suformuotais šlaitais. Dalis kapinyno kalvos ir istorinių kapinaičių buvo nukasta tiesiant minėtas gatves.

kapinynas buvo ištirtas nevisiškai (Stankus, 1995, p. 6, 2, 2a pav.; Bračiulienė, 2004š). Didžiulė netektis yra tai, jog nemaža šio laidojimo paminklo dalis sunaikinta kasant žvyrą ir statant Bandužių gyvenamųjų namų rajoną. Matyt, vykdant statybas ir naikinant kapus, dalis radinių (bent jau kelios skandinaviškos segės) pateko į privačias kolekcijas (Genys, 1995, p. 109). Nors dalis Bandužių kapinyno teritorijos užstatyta gyvenamaisiais namais, bet, laimė, kažkiek kapų atsidūrė kiemuose tarp pastatų, todėl galima tikėtis, kad bent dalis šio reikšmingo laidojimo paminklo gali būti bent fragmentiškai išlikusi. Tokią nuostatą patvirtina 2004 metais, Kultūros paveldo centro užsakymu, Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus vykdyti tyrinėjimai (vad. Ramunė Bračiulienė), kurių metu buvo rastas vienas įspūdingiausių pastarųjų metų Vakarų Lietuvos kapų su akmenų vainikais kompleksų – moters (spėjama) kapas 91, kuris ir lėmė šio straipsnio atsiradimą ir pavadinimą.

Bandužių kapinynas Lietuvos istoriografijoje žinomas tik nuo XX a. ketvirtojo dešimtmečio. Atrodo, kad kapinyno kalvelė nuo seno buvo ariama. Tik 1934 m. ūkininkas Kunkis išartus daiktus surinko ir perdavė Klaipėdos krašto muziejui (Naubūras, 1937, p. 109). Matyt, muziejui perduoti radiniai tapo akstinu Martynui Emiliui Nauburui (1898–1973) pradėti nedidelius šio laidojimo paminklo tyrinėjimus. M. E. Nauburas kapinyną kartu su seminaristais 1935 m. rugsėjo mėnesį tyrinėjo tris dienas (Nauburas, 1935, p. 9; 1935a, p. 5; 1935b, p. 4; Naubūras, 1937, p. 109). Iš trumpų tyrinėjimų aprašų dienraštyje „Lietuvos keleivis“ ir jubiliejiniame draugijos „Tautos kultūrai kelti“ leidinyje „Aukuras“ susidaro įspūdis, kad tyrinėjimų metu buvo rasta nemaža IX–XI a. dirbinių ir mažiausiai vienas nedeginto mirusiojo, matyt, viduriniojo geležies amžiaus, kapas, kuris buvo aptiktas tik 35 cm gylyje (Nauburas, 1935, p. 9; 1935a, p. 5; Naubūras, 1937, p. 109). Be to, buvo rastas „po mūšio apiplėšto tarno su žirgu kapas“. E. M. Nauburas pabrėžia, kad rastieji arklio kaulai gerai išsilaikę, o kojos buvo „gražiai sukryžiuotos“ (Nauburas 1935b, p. 4). Galima manyti, kad šis vyro kapas priklausė romėniškojo laikotarpio palaidojimams su žirgais. Nors M. E. Nauburas akcentavo vikingų laikus, bet rado ir „akmenų sieną“, kuri buvo net 50 m ilgio (Nauburas, 1935b, p. 4). Tai vienaip ar kitaip gali būti susiję su romėniškojo laikotarpio akmenų vainikais. Tačiau tikslesni E. M. Nauburo vykdytų tyrinėjimų rezultatai (radinių ir kapų skaičius) lieka neaiškūs, tyrinėjimų metu jo aptikti radiniai pateko į 1924 m. įsikūrusį Klaipėdos krašto muziejų, kurio archeologijos skyriuje 1937 m. buvo apie 500 radinių (1 lent.) (Naubūras, 1937, p. 109). Šiuos radinius ar bent jų dalį, matyt, jau apie 1935 m. ruošdamas ekspoziciją, galbūt tikėdamasis panaudoti rengiamoje priešistorės ekspozicijoje, apžiūrėjo Jonas Puzinas (Puzinas, 1937š) (1 pav.)[2]. Be jokios abejonės, tarp žinomų ir išlikusių prieškarinių Bandužių kapinyno radinių įdomiausi yra kamanų apkalai, puošti raudonu emaliu, ir apskrita segė su nedideliu tutulu, dekoruota balto ir raudono emalio intarpais (1:3–5 pav.). Segė yra pagaminta II a. romėniškose Galijos ar Pareinės provincijose (Michelbertas, 1972, p. 31, 9:1–3; 2001, p. 35, Tafel 9:5). Tačiau sprendžiant iš viso Bandužių romėniškojo laikotarpio konteksto, apskrita segė priklauso B2/C1 periodui (150–200 m.). Analogiškų ar artimai panašių segių rasta Sembos pusiasalyje, Mozūrų ežeryno, Latvijos pajūrio (Piltene, Ventspilio r.) ir būsimų žiemgalių paminkluose (Gailīši, Dobelės r.) (Ģinters, 1936, p. 54–55, 5:1, 3 pav.; Nowakowski, 1995, XVIII:6–10 lent.). Tuo tarpu rombo formos apkalai, puošti rombiškais raudono emalio intarpais, iš Bandužių ir netoliese esančio Aukštkiemių kapinynų yra vietiniai gaminiai (Michelbertas, 1986, p. 153, 155, 63:2–3 pav.; 2000, p. 59). Vakarų Lietuvos paminkluose pastaraisiais metais rasta ar paskelbta vietinės gamybos emaliu puoštų papuošalų, kurių emalio dekoras jungia rombo elementus, o kalstyti geometriniai motyvai yra gana panašūs į Bandužių kamanų apkalus (Michelbertas, 2000, p. 57–59,

[2] Žalvarinė apskrita emaliuota segė su nedideliu tutulu (MLIM 280), puošta baltu ir raudonu emaliu, jos skersmuo – 3,0 cm, tutulo skersmuo – 6 mm, jo h – 6 mm, segės skardos storis – 1 mm.

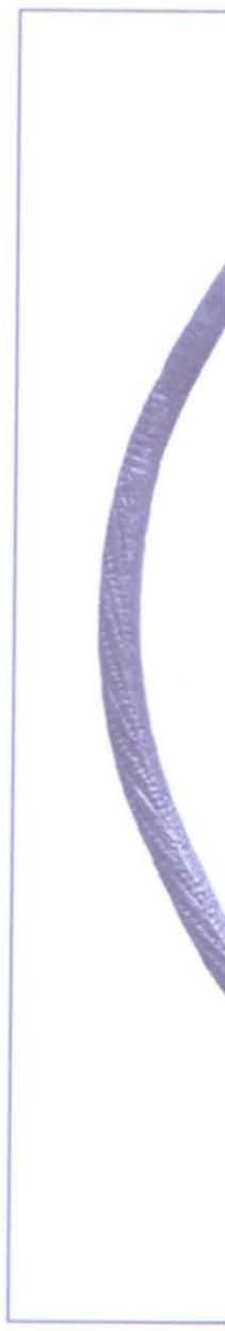

1 pav. Banduž
2 – Aukštkier
Pagėgių aps.
LNB RS, f. 5

1 pav.; Bitn
126, 2–4 p
1974 m
ma Vaitkur
muziejumi
ziejus) vyk
dužių kapi
vienuolika
priklausė
1989 m. Li
Stankus) ek
nyną, tuome
gintiniai kap
XIII a. pirm

[3] Plotai: 3,
[4] Plotai: 12

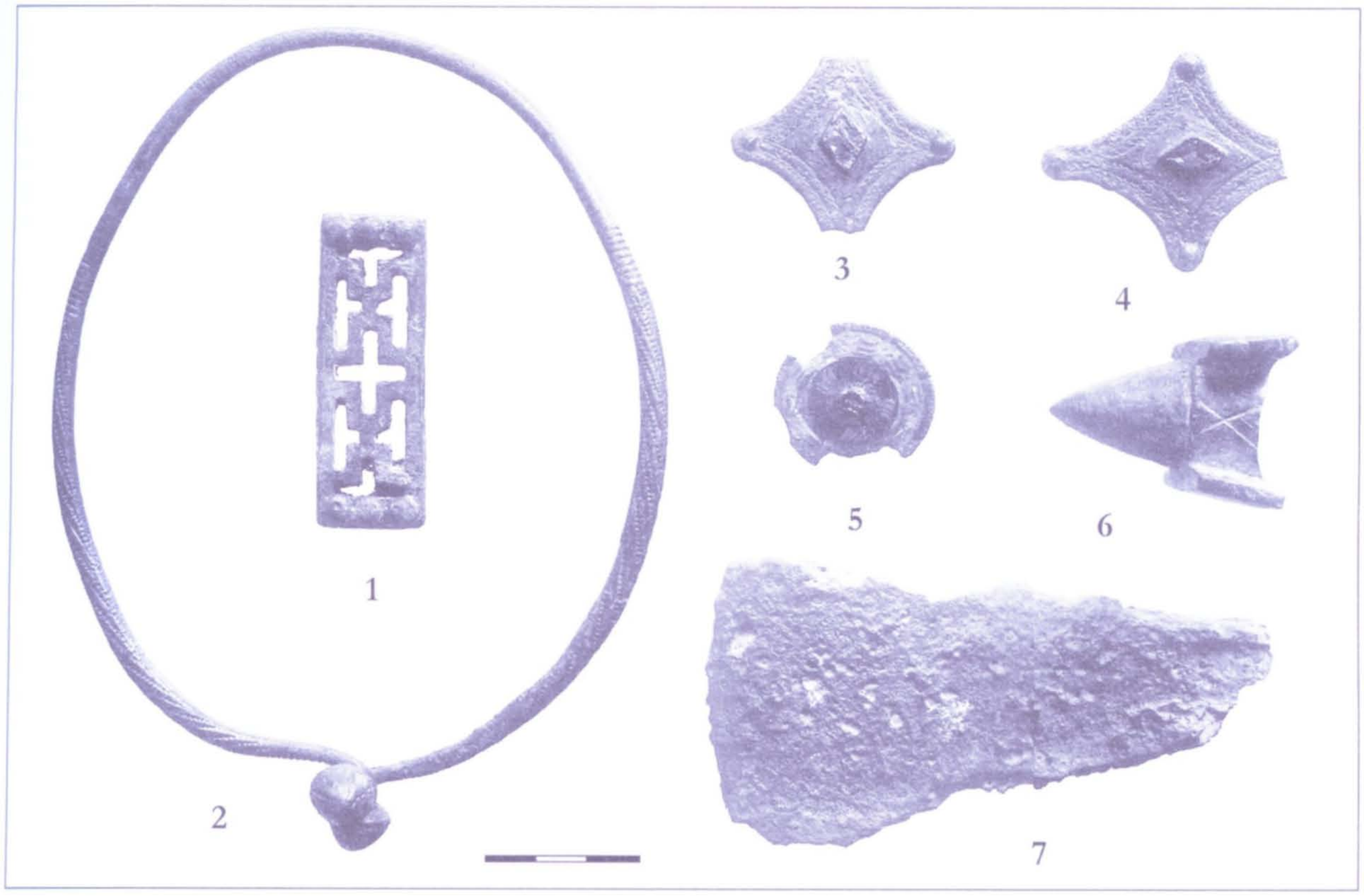

1 pav. Bandužių ir kitų pajūrio kapinynų radiniai iš buvusio Klaipėdos krašto muziejaus rinkinių: 1– Katyčiai (Šilutės r.) (inv. 683); 2 – Aukštkiemiai (Klaipėdos r.) (inv. 651); 3, 4, 5 – Bandužiai (Klaipėdos mst.) (inv. 1139, 1140, 1143); 6 – Kerkutviečiai, buvusi Pagėgių aps. (inv. 1453); 7 – Klaipėdos kraštas (tiksli radinio vieta nežinoma) (inv. 80); (Jono Puzino (1905–1978) archyvo nuotr.: LNB RS, f. 52–46).

1 pav.; Bitner-Wróblewska, Bliujienė, 2003, p. 123–126, 2–4 pav.).

1974 m. Lietuvos istorijos institutas (vad. Laima Vaitkunskienė) kartu su Klaipėdos kraštotyros muziejumi (dabar Mažosios Lietuvos istorijos muziejus) vykdė žvalgomuosius archeologinius Bandužių kapinyno tyrinėjimus. Tuomet buvo rasta vienuolika III–V a. kapų, bet atsitiktiniai radiniai priklausė I a. pabaigai–II a. viduriui. 1985–1989 m. Lietuvos istorijos instituto (vad. Jonas Stankus) ekspedicija vėl tyrinėjo Bandužių kapinyną, tuomet buvo aptikti dar 79 griautiniai ir degintiniai kapai, priklausantys II a. antrajai pusei – XIII a. pirmajai pusei.

Taigi po 2004 m. tyrinėjimų Bandužių kapinyne iš viso ištirtas 91 kapas, iš kurių romėniškajam laikotarpiui ir Vakarų Lietuvos kapų su akmenų kultūra priklauso 36 palaidojimai (14 moterų ir 22 vyrų kapai). Pagrindinis romėniškojo laikotarpio kapų masyvas koncentruojasi į šiaurę ir šiaurės rytus nuo kaimo kapinaičių (Stankus, 1995, 2, 2a pav.)[3]. Tačiau keliolika romėniškojo laikotarpio kapų ir pavienių radinių rasta į šiaurės vakarus nuo kapinaičių (Stankus, 1995, 2, 2a pav.)[4]. 2004 m. ištirtas kapas 91, aptiktas į šiaurę nuo kaimo kapinaičių, kuriam artimiausiuose plotuose 3 ir 78 buvo rasti kapai (k. 5) bei atsitiktiniai radiniai (akinės šalutinės prūsų serijos segės (A 57), priskiriami B1b–

[3] Plotai: 3, 76, 78, 87, 89, 91–92, 94, 97, 99–100, 102–107 110, 111, 113.
[4] Plotai: 12, 14.

1 lentelė. Išrašas iš Mažosios Lietuvos istorijos muziejuje esančios prieškarinės inventorinės knygos (Dienyno), sudarytos 1931–1939 m. apie Bandužių kapinyno radinius[5]

Eil. Nr.	Nr. Dienyne	Daikto pavadinimas	Radimo aplinkybės
		1934 m.	
1.	1020	Plokščias akmens kirvukas (Breitbeil)	Rasta Kunkio lauke
2.	1021	Plokščias akmens kirvukas	"
3.	1087	Bronzos apyrankė	Surinkta išartoje dirvoje
4.	1088	Bronzos apyrankė	"
5.	1089	Bronzos apyrankė	"
6.	1090	Bronzos apyrankė	"
7.	1091	Bronzos fibula	"
8.	1092	Bronzos fibula	"
9.	1121	Bronzos fibulos dalis	"
10.	1122	Bronzos fibula	"
11.	1123	Bronzos fibulos dalis (segė – žalvarinė laiptelinė, su trimis laipteliais ir skylute viduriniame laiptelyje, LNB RS, f. F52–46)	"
12.	1124	Įvijų apyrankė vaikams	"
13.	1125	Įvijų žiedas, bronza	"
14.	1126	Įvijų žiedas, bronza	"
15.	1127	Įvijų žiedas, bronza	"
16.	1128	Bronzos apyrankė (vaikams)	"
17.	1129	Įvijų žiedas (bronza)	"
18.	1130	Įvijų žiedas (bronza)	"
19.	1131	Vaikų apyrankė, bronza	"
20.	1132	Bronzos žiedas (įvija)	"
21.	1139	Bronzos papuošalas su įdėta emale (žirgo kamanų apkalas, LNB RS, f. F52–46) (1:3 pav.)	"
22.	1140	Bronzos papuošalas (žirgo kamanų apkalas, LNB RS, f. F52–46) (1:4 pav.)	"
23.	1141	Bronzos papuošalas su sidabro priekaba	"
24.	1142	Papuošalais apsagstytos kepuraitės arba diržo apkalai	"
25.	1143	Bronzos papuošalas su emale (segė apskrita, puošta emaliu LNB RS, f. F52–46) (1:5 pav.)	"
26.	1144	Bronzos grandelė ir priekaba	"
27.	1145	Bronzos špilka	"
28.	1146	Br. fibula (11, 12 šimtm.)	"
29.	1147	Br. špilka (smeigtas)	"
30.	1148	Br. apyrankė (8, 9 a.)	"
31.	1149	Br. pentinas (apie 400 m.)	"
32.	1150	Br. apyrankė (8, 9 a.)	"
33.	1151	Br. apyrankė	"
34.	1152	Br. apyrankė	"
35.	1153	Br. fibulos dalis	Surinkta darant kasinėjimus
36.	1154	Br. sagtis	"
37.	1155	Br. apyrankės dalis	"
38.	1156	Br. apyrankės dalis	"
39.	1157	Br. žiedo dalis	"
40.	1158	Br. žiedo dalis	"
41.	1159	Br. žiedas	"
42.	1160	Br. spiralės dalis	"
43.	1161	Br. spiralės dalis	"
44.	1162	Br. spiralės dalis	"

[5] Deja, iš šioje lentelėje minimų Bandužių kapinyno radinių tegalima indentifikuoti 8 išlikusius eksponatus. Kalba netaisyta.

Eil. Nr.	Di
45.	116
46.	116
47.	116
48.	116
49.	116
50.	116
51.	116
52.	117
53.	117
54.	117
55.	117
56.	117
57.	117
58.	117
59.	117
60.	117
61.	117
62.	118
63.	118
64.	118
65.	118
66.	118
67.	118
68.	1186
69.	1187
70.	1188
71.	1189
72.	1190
73.	1191
74.	1192
75.	1193
76.	1194
77.	1195
78.	1196
79.	1197
80.	1236
81.	1237
82.	1238
83.	1239
84.	1240
85.	1241
86.	1290
87.	1522
88.	1523
89.	1550

ygos

inkybės
ke
dirvoje
inėjimus

ba netaisyta.

1 lentelės tęsinys

Eil. Nr.	Nr. Dienyne	Daikto pavadinimas	Radimo aplinkybės
		1934 m.	
45.	1163	Br. spiralės dalis	"
46.	1164	Br. spiralės dalis	"
47.	1165	Br. apykaklės dalis	"
48.	1166	Br. špilkutė	"
49.	1167	Br. špilkos dalis	"
50.	1168	Gėrimo rago apkalas	"
51.	1169	Br. apykaklė	"
52.	1170	Br. žiedas	"
53.	1171	Br. žiedas	"
54.	1172	Br. žiedas	"
55.	1173	Br. špilkos galvutė	"
56.	1174	Br. grandies dalis	"
57.	1175	Br. žiedas	"
58.	1176	Br. sagtis	"
59.	1177	Br. papuošalas	"
60.	1178	Įvijų žiedas (bronza)	"
61.	1179	Br. papuošalo dalis	"
62.	1180	Br. papuošalas	"
63.	1181	Br. fibulos dalis	"
64.	1182	Br. sagtis	"
65.	1183	Br. apyrankė	"
66.	1184	Br. šukos	"
67.	1185	Br. apyrankės dalis	Ardamas dirvą surinko ūkininkas Mačiulis ir perdavė muziejui
68.	1186	Br. špilkos galvutės dalis	"
69.	1187	Br. papuošalo dalis	"
70.	1188	Br. apyrankė (įvija)	"
71.	1189	Br. apyrankės dalis	"
72.	1190	Br. apyrankės dalis	"
73.	1191	Br. apykaklės dalis	"
74.	1192	Br. apykaklės dalis	"
75.	1193	Br. barškalas	"
76.	1194	Br. apyrankės dalis	"
77.	1195	Br. apyrankės dalis	"
78.	1196	Br. juostelė	"
79.	1197	Br. apykaklės dalis	"
80.	1236	Apdirbtas akmenukas (kapų priedas)	Iškasta Bandužių senkap.
81.	1237	"	"
82.	1238	"	"
83.	1239	Spinnwirtel	"
84.	1240	Br. apyrankės spiralė	Surinko p. Kunkis Bandužių senkap.
85.	1241	Br. apyrankės spiralė	"
86.	1290	Sidabro žiedas	Iš Bandužių senk.
		1938 m.	
87.	1522	Geležinis kirvukas	Bandužių senkapis
88.	1523	Gelež. iešmo smaigalys	Bandužių senkapis
		1939 m.	
89.	1550	Gelež. ietigalis	Surinkta Kunkio lauke 1936 m. darant kasinėjimus

1 lentelės tęsinys

Eil. Nr.	Nr. Dienyne	Daikto pavadinimas	Radimo aplinkybės
		1934 m.	
90.	1551	Geležž. ietigalis	"
91.	1552	Gel. kirvis	"
92.	1553	Gel. ietigalis	"
93.	1554-1558	Gel. ietigaliai	"
94.	1559	Gel. peilis	"
95.	1560	Gel. karolio dalis	"
96.	1561	Gel. žiedas (brizgilo dalis)	"
97.	1562	Gel. peilis	"
98.	1563	Gel. brizgilo dalis	"
99.	1564	Gel. brizgilo dalis	"
100.	1565	Gel. brizgilo dalis	"
101.	1966	Gel. brizgilo dalis	"

2 lentelė. Turtingi Bandužių kapinyno romėniškojo laikotarpio kapai (daugiau kaip 5 radiniai[6] ar išskirtiniai daiktai (kokybinė analizė): monetos, papuošalai (vėriniai, segės ir smeigtukai), antskydžiai, ietigaliai, kartu ar šalia palaidotos žirgo dalys)

Eil. Nr.	Kapas (plotas)	Lytis	Kapo duobė	Kryptis	Radiniai	Pastabos	Chronologija
1.	3 (pl. 3)	M	Kontūras 50 cm gylyje, akm. vainiko dalis (4 akmenys). Įkapės gylis – 55 cm	PV	**1.** žiedas žalv., juostinis, dengtas baltu metalu (Beckmann 17); **2.** peiliukas; **3.** yla	Spėjami karsto pėdsakai	B2/C1–C1b periodas (150–260 m.)
2.	5 (pl. 3)	V	Kapo duobės kontūrai nebuvo matomi	ŠV	**1.** trinamųjų girnų fragmentas; **2.** 2 įmov. ietigaliai (padėti ant girnų akmens); **3.** dalgelis; **4.** segė žalv., lankinė, lenkta kojele; **5.** žiedelis žalv., įvijinis; **6.** 3 bronziniai sestercijai: Faustina II (mirė 175 m.); komodas (180–192); kaldinta valdant Antoninams (96–192)	Monetos rastos dubens srityje, galbūt odiniame ar audinio maišelyje	B2/C–C1a (150–220 m.)
3.	13 (pl. 12)	M/mergaitė?	Gylis – 40 cm, kapo duobė stačiakampio suapvalintais galais formos, 140x60 cm	P-Š	**1.** smeigtukas žalv., statinėlinis, II grupė		C1b–C2 periodas (220–300 m.)
4.	14 (pl. 14)	V+ 2 žirgo dantys	Kapo duobė stačiakampio formos, 180x70 cm, P–Š krypt., įkapės gylis – 60 cm	Š	**1.** ietigalis įmov. lauro lapo formos plunksna; **2.** ietigalis įmovinis, profiliuota plunksna	2 žirgo dantys pietinėje duobės dalyje	B2/C1–C1b periodas (150–260 m.)
5.	24 (pl. 27)	M	Kapo duobės kontūrai nebuvo matomi; įkapės gylis – 85 cm	V	**1.** antkaklė žalv. dėželinė; **2.** 3 bronziniai sestercijai: Trajano (98–117 m.)?; Antonino Pijaus (140–143 m.); Marko Aurelijaus (apie 161 m.); **3.** peilis	Monetos tošinėje dėžutėje?	C1a periodo pab. (apie 200–220 m.)

[6] Romėniškojo laikotarpio visuomenės struktūra turtingumo požiūriu, remiantis kapų inventoriais, gali būti skirstoma pagal įkapių kiekį, pvz.: eiliniams bendruomenės nariams priskiriami vyrai, kurių kapuose buvo 1–4 radiniai, ir moterys, kurių kapuose buvo 1–6 radiniai; pasiturintiems priskiriami vyrai, kurių kapuose rasti 5–8 radiniai, ir moterys, kurių kapuose buvo 7–13 radinių; turtingiems bendruomenėms nariams priskirti vyrai, kurių kapuose rasta nuo 9 iki 12 radinių, ir moterys, kurių kapuose buvo nuo 14 iki 20 įkapių (Jovaiša, 1997, p. 24). Yra ir kitokių kiekybinės įkapių analizės pavyzdžių (dirbinių tipų kiekis kape; sutartos vertės suteikimas dirbiniui) ir jų interpretacijų, siejančių kiekybinės ir kokybinės analizės duomenis (Švelniūtė, 2005, p. 9–21, 1–7 pav.).

Eil. Nr.	Kap (plot
6.	59 (pl. 87
7.	60 (pl. 89
8.	61 (pl. 91
9.	63 (pl. 92
10.	64 (pl. 94)
11.	65 (pl. 97)
12.	66 (pl. 99)
13.	68 (pl. 100
14.	71 (pl. 104

entelės tęsinys

nkybės

niai daiktai

aronologija
–C1b periodas 260 m.)
-C1a 220 m.)
2 periodas 300 m.)
–C1b periodas 260 m.)
riodo pab. 00–220 m.)

rstoma pagal
urių kapuose
–13 radinių;
buvo nuo 14
tartos vertės
1, 1–7 pav.).

2 lentelės tęsinys

Eil. Nr.	Kapas (plotas)	Lytis	Kapo duobė	Kryptis	Radiniai	Pastabos	Chronologija
6.	59 (pl. 87)	V	Įkapės gylis – 65 cm	Š	**1.** žiedas žalv. įvijinis; 2. sagtelė žalv. stačiakampė (D grupė, tipas 30); **3.** 3 bronziniai sestercijai: Faustina II (mirė 175 m.)?; Marko Aurelijaus (161–180 m.); Gordiano III (238–244 m.); **4.** dalgelis ryškia įkote; **5.** smiltainio galąstuvas; **6.** įmovinis karklo lapo formos plunksna ietigalis	Monetos tošinėje dėžutėje?	C1b periodas (220–260)
7.	60 (pl. 89)	V	Kapo duobės kontūrai nebuvo matomi; įkapės gylis – 48–50 cm	Š	**1.** įmovinis ietigalis lauro lapo formos plunksna; **2.** dalgelis; **3.** antkaklės žalv. fragm.; **4.** segė žalv., lankinė žieduotoji, I gr.; **5.** peilio fragm.		C1b–C2 periodai (220–300 m.)
8.	61 (pl. 91)	V?	Gylis – 45 cm; kapo kontūrai neryškūs; 90x70 cm	Š–P	**1.** du bronziniai sestercijai: Faustina II (mirė 175 m.); kitas – nenustatytas; 2. kovos peilio dalis, L – 16 cm; **3.** segė VIA 168	Monetos rastos juosmens srityje	C1b–C2 periodai (220–300 m.)
9.	63 (pl. 92)	M	Kapo kontūras 40 cm gylyje; 220x50–75 cm; įkapės – 80 cm gylyje	ŠV	**1.** apgalvio? sąsagų žalv. fragmentai, pritvirtinti karoliai: 1TM 126 mėl. +1 TM 395a; **2–3.** apyrankės žalv. juostinės, išgaubtos, II grupės; **4.** lipdytas puodelis (sudužęs); **5.** bronzinis Antonino Pijaus sestercijus (138–161); **6.** 3 karolių vėriniai: I: 4TM 388+2TM 29+1 TM 29; II: 4TM 388+1TM 36b + TM32b.+1 TM34 +2TM30a+1molinis III: 1 TM 388 +2TM 32a+1 molinis **6.** žiedas (Beckmann 22c); **7.** smiltainio verpstukas; **8.** apkalas? žalv. trikampio formos	Moneta rasta mirusiosios viršugalvio srityje po lipdytu puodeliu. Trikampio formos apkalas? rastas kojų srityje	C1a–C1b periodai (150–220 m.)
10.	64 (pl. 94)	V	Kapo duobė 230x75x80 cm; įkapės gylis – 50 cm	ŠV	**1.** ietigalis įmovinis, ištęsto rombo formos plunksna; **2.** žiedas žalv. įvijinis; **3.** peilio fragm.; **4.** surūdijęs geležt. dirbinys – antskydžio rankena? **5.** antskydžio fragmentai (tipas J 6a?); **6.** dalgelis	Antskydžio fragm. rasti ant šlaunikaulio; dalgis – ant kairiojo blauzdikaulio	C1b–C2 periodai (220–300 m.)
11.	65 (pl. 97)	V	Kapo duobė orientuota PR–ŠV kryptimi; stačiakampio suapvalintais kampais formos; 200x100–105 cm; įkapės gylis – 70 cm	PR	**1.** 3 bronziniai neidentifikuoti sestercijai; 2. peilio fragm.; **3.** žalv. lankinės segės fragmentai; **4.** dalgelis; **5.** įmovinis kirvis; **6–7.** įmoviniai ietigaliai; **8.** smiltainio galąstuvas	Monetos rastos krūtinės–juosmens srityje	C1b periodas (220–260 m.)
12.	66 (pl. 99)	V	Kapo duobės kontūrai nebuvo matomi; gylis 65–70 cm	Š	**1.** dvinariai žąslai; **2.** miniatiūrinio puodelio fragmentas; **3.** įmovinis kirvis; **4.** dalgelio ryškia įkote fragmentas; **5.** smiltainio galąstuvas		C1b–C2 periodai (220–300 m.)
13.	68 (pl. 100)	V	Kapo duobės kontūrai nebuvo matomi; įkapės gylis – 60 cm		**1.** peilio fragmentas; **2.** dalgis; **3.** smiltainio galąstuvas; **4–5.** antskydžių fragmentai (tipas J 6bc?); **6.** geležt. stačiakampio formos sagtis	Antrojo antskydžio, matyt, nepavyko preparuoti, nes J. Stankaus monografijoje jis nebeminimas	C1b–C2 periodai (220–300 m.)
14.	71 (pl. 104)	V	Kapo duobės kontūrai išryškėjo 35 cm gylyje; stačiakampio suapvalintais kampais formos, 180x95–100 cm; įkapės gylis – 45 cm	Š	**1.** žalv. su kilpele antkaklės fragmentai; 2. žalv. lankinės segės fragmentas; **3.** dalgio ryškia įkote dalis; **4.** peilio geležtės fragm.; **5.** bronzinis neindentifikuotas sestercijus; **6.** gintaro žaliavos gabaliukas; **7.** įmovinis ištęsto rombo formos plunksna ietigalis	Moneta rasta krūtinės srityje	C1b periodas (220–260 m.)

2 lentelės tęsinys

Eil. Nr.	Kapas (plotas)	Lytis	Kapo duobė	Kryptis	Radiniai	Pastabos	Chronologija
15.	72 (pl. 105)	M	Suardyta	Š	**1.** antkaklės žalv. storėjančiais viela apvyniotais galais su kilpele ir kabliuku fragmentai; **2–3**. apskriti su „tutulu" smeigtukai		C2/C3 periodų sandūra (300 m. ir kiek vėliau)
16.	73 (pl. 106)	M	Kapo duobės kontūrai nebuvo matomi; įkapės – 40 cm gylyje	ŠV	**1.** žalv. su kilpele ir kabliuku antkaklė; **2-3.** du žalv. smeigtukai su „tutulu", trikampio formos kiaurarašč iais kabučiais, grandelių liekanos; **4.** žalvarinis įvijinis žiedas		C2/C3 periodų sandūra (300 m. ir kiek vėliau)
17.	74 (pl. 107)	M	Kapo duobės kontūrai – 35 cm gylyje; 190x70x85 cm; įkapės – 60 cm gylyje	ŠV	1–2. žalv. lankinės segės lenkta kojele; **3–4.** du žalv. smeigtukai su „tutulu" kabučių ir grand. sistema; **5.** apyrankė žalv. apskrito skerspjūvio lankeliu; **6.** žalv. juostinė apyrankė; **7–8**. žalv. įvijiniai žiedai; **9.** sidabrinis paplatinta priek. dalimi žiedas; **10**. žiedas (Beckmann 22c); **11–13.** žalvariniai įvijiniai žiedai		C2/C3 periodų sandūra (300 m. ir kiek vėliau)
18.	85 (pl. 142)	M	Kapo duobės kontūrai nebuvo matomi; įkapės – 70 cm gylyje	ŠV	**1.** miniatiūrinis puodelis; **2.** žalv. dėželinė antkaklė; **3**. sidabrinė su kabliuku ir kilpele, su viela apvyniotu lankeliu antkaklė; **4.** apgalvio? sąsagų žalv. dalys **5.** vėrinys: 7TM395a+3TM30a; **6.** žalv. lankinės žieduotosios segės fragm.; **7–8.** 2 žalv. smeigtukai su „tutulu"; **9.** krūtinės papuošalas iš 21 disko formos geležt. kabučių+3TM388+2TM395a+18TM30a+1TM136+2TM119+7 žalv. įvijėlės; **10.** žalv. lankinė segė su rombo formos kojele. **11.** žalv. įvijinis žiedas; **12.** smiltainio verpstukas; **13–14.** minimi du geležt. lazdeliniai smeigtukai		C3 periodas (300–350 m. ir kiek vėliau)
19	91 (pl. 190)	M(?)	žr. 1 priedą	žr. 1 priedą	žr. 1 priedą	žr. 1 priedą	B2/C1 periodas (150–200 m.)

B2 periodui (40–150 m.). Vyro kapas 5 su romėniškomis monetomis gali būti datuotas II a. pab.–III a. pirmaisiais dviem dešimtmečiais (2 lent.) (Vaitkunskienė, 1976, p. 98, 4:1–2 pav.; 1980, p. 60–61; Stankus, 1986š).

Aišku, šiandien sunku teigti, jog Bandužių kapinynas prasidėjo centrinėje ir kartu aukščiausioje kalvelės dalyje, nes būtent šioje paminklo dalyje buvo kasamas žvyras. Tačiau horizontali šio paminklo stratigrafija leidžia manyti, kad B1b/B2 periodu buvo pradėta laidoti aukščiausioje kalvelės dalyje, o kapai, matyt, koncentriškai ir pakankamai sparčiai apėmė šią kapinyno dalį (2 lent.) (Stankus, 1995, 2a pav.). Tai leistų manyti, kad Bandužių kapinyną pradėjo dinamiškos raidos I a. amžiaus pabaigos bendruomenė.

MOTERIS IŠ BANDUŽIŲ KAPO 91. KULTŪRINĖS PARALELĖS

2004 m. Bandužių kapinyne buvo rastas Rytų Baltijos pajūrio regionui ir, be abejo, Vakarų Lietuvos kapų su akmenų vainikais kultūrai reikšmingas

bei pagal įkapes priskiriamas moteriai[7], kapas 91 (2 pav.; 1 priedas). Atskiri šio kapo radiniai, nors yra ir reti, bet žinomi kituose Rytų Baltijos jūros regiono B1b–B2/C1 periodų (70–150–200 m.) laidojimo paminkluose, tokiuose kaip Kurmaičiai, Rūdaičiai II (abu Kretingos r.), Mazkatužiai (Liepojos r.), Sargėnai, Marvelė (abu Kauno m.). Tačiau kapą 91 išskiria visas įkapių kompleksas, pradedant iki šiol Lietuvoje nežinotos kompozicijos karolių ir kabučių vėriniais, gana retai aptinkamomis profiliuotomis Almgreno IV grupės 72 tipo segėmis, apyrankėmis profiliuotais galais ir žalvarine adata (3–6 pav.; 1 priedas). Toks kapo radinių kompleksas leidžia šį kapą datuoti B2/C1 periodu (150–200 m.).

Bandužių kapinynas su išskirtiniais romėniškojo laikotarpio moterų kapais (k. 63, 74, 85 ir 91) ir gerai ginkluotų vyrų kapais (k. 5, 14, 64 ir 68) tvirtai priklauso žymiausių Vakarų Lietuvos kapų su akmenų vainikais kultūros paminklams, tokiems kaip Aukštkiemiai (Klaipėdos r.), Ėgliškiai–Anduliai, Kurmaičiai, Lazdininkai (Kalnalaukis, visi Kretingos r.), taip pat Mazkatužiai (Liepojos r.). Nors pastarasis, būdamas šiaurinė šios kultūros paplitimo riba, akmenų vainikų, supančių kapus, ir nebeturi (Wahle, 1924š; 1928, p. 9–52; Šturms, 1942š).

Jau II a. antrojoje pusėje – pačioje III a. pradžioje Vakarų Lietuvos kapų su akmenų vainikais kultūroje buvo susiformavęs pakankamai tankus gyvenviečių, piliakalnių ir laidojimo paminklų tinklas (Michelbertas, 1986, p. 193–194, 84–85 pav.; 1989, p. 15–16, 1:2–3 pav.). Tarp šių paminklų galima išskirti svarbesnius Vakarų Lietuvos kapų su akmenų vainikais kultūros centrus. Paminklų išsidėstymas grupėmis leidžia manyti, jog juose koncentravosi gamybiniai – ūkiniai ir prekybiniai centrai bei valdžia, sugebėjusi sujungti ir kontroliuoti tam tikrus, kad ir geografine prasme nedidelius, regionus. Taigi Aukštkiemiai, Bandužiai, Ėgliškiai–Anduliai ir Lazdininkai (Kalnalaukis), taip pat Mazkatužiai buvo įsikūrę

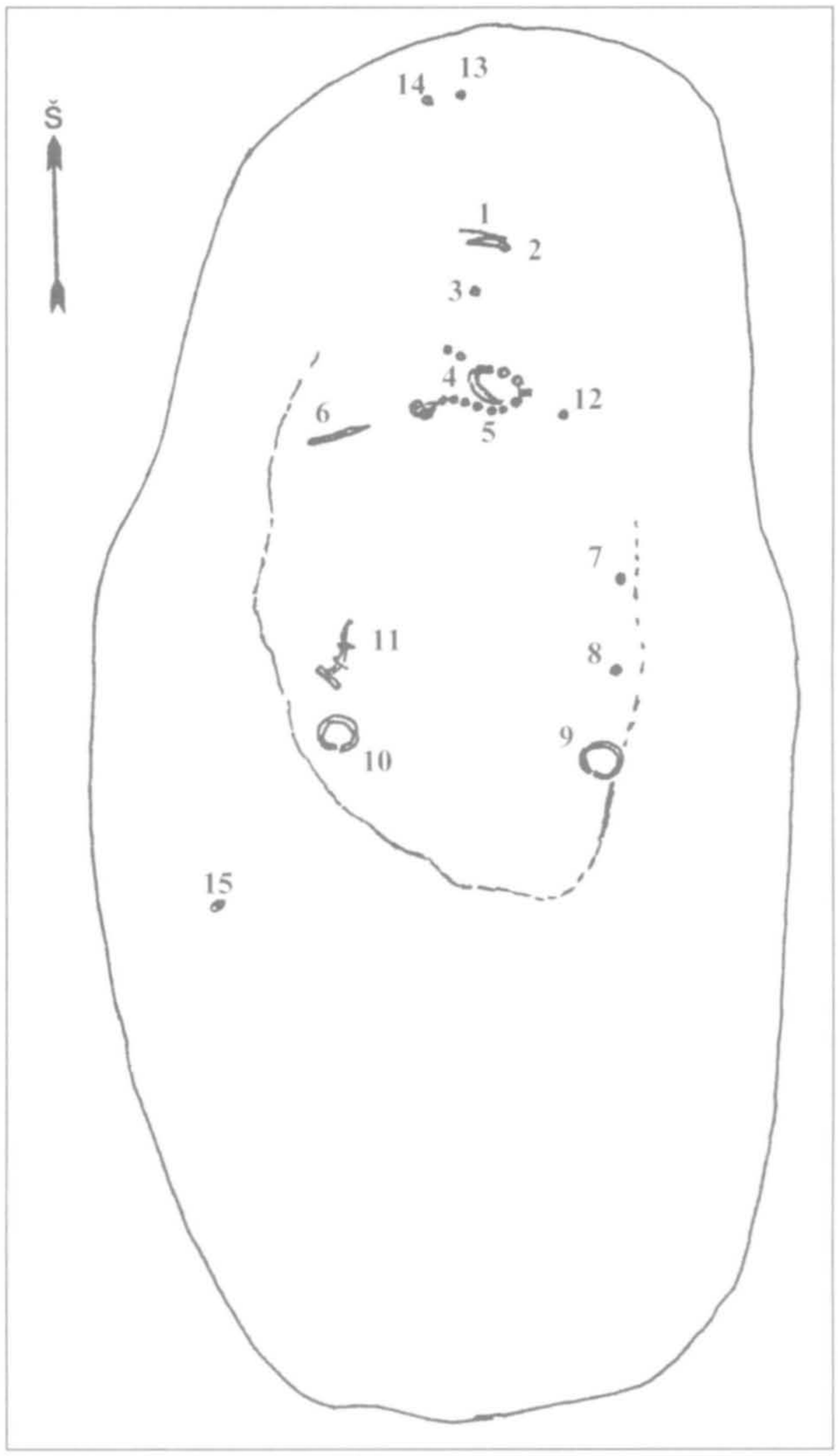

2 pav. Bandužių kapinynas, kapas 91 *in situ* (radinių išdėstymas ir aprašymas nurodytas 1 priede). *R. Bračiulienės pieš.*

nedideliu atstumu nuo jūros, nedidelių, bet tinkamų laivybai upių pakrantėse. Geografinė padėtis užtikrino ne tik gerą komunikaciją Baltijos pajūriu su pietiniais prekybiniais partneriais, bet ir kontaktus su giliau žemyne įsikūrusiomis bendruomenėmis (Kurmaičiai, Rūdaičiai II ir kt.). Gera išvardytų paminklų geografinė aplinka buvo palanki ūkio plėtrai,

[7] Remiantis išlikusiais antropologiniais duomenimis, kaukolės skliauto ir apatinio žandikaulio dešinės pusės fragmentu bei keliais nuolatiniais dantimis asmens, palaidoto kape 91, lytis pagal žandikaulio dydį – vyras; jo amžius pagal nuolatinių dantų kramtomojo paviršiaus nusidėvėjimą yra 35–45 metai. Išvada – tirti palaikai greičiausiai 35–45 metų vyro. Tyrė doc. Rimantas Jankauskas. VU MF Anatomijos, histologijos ir antropologijos katedra.

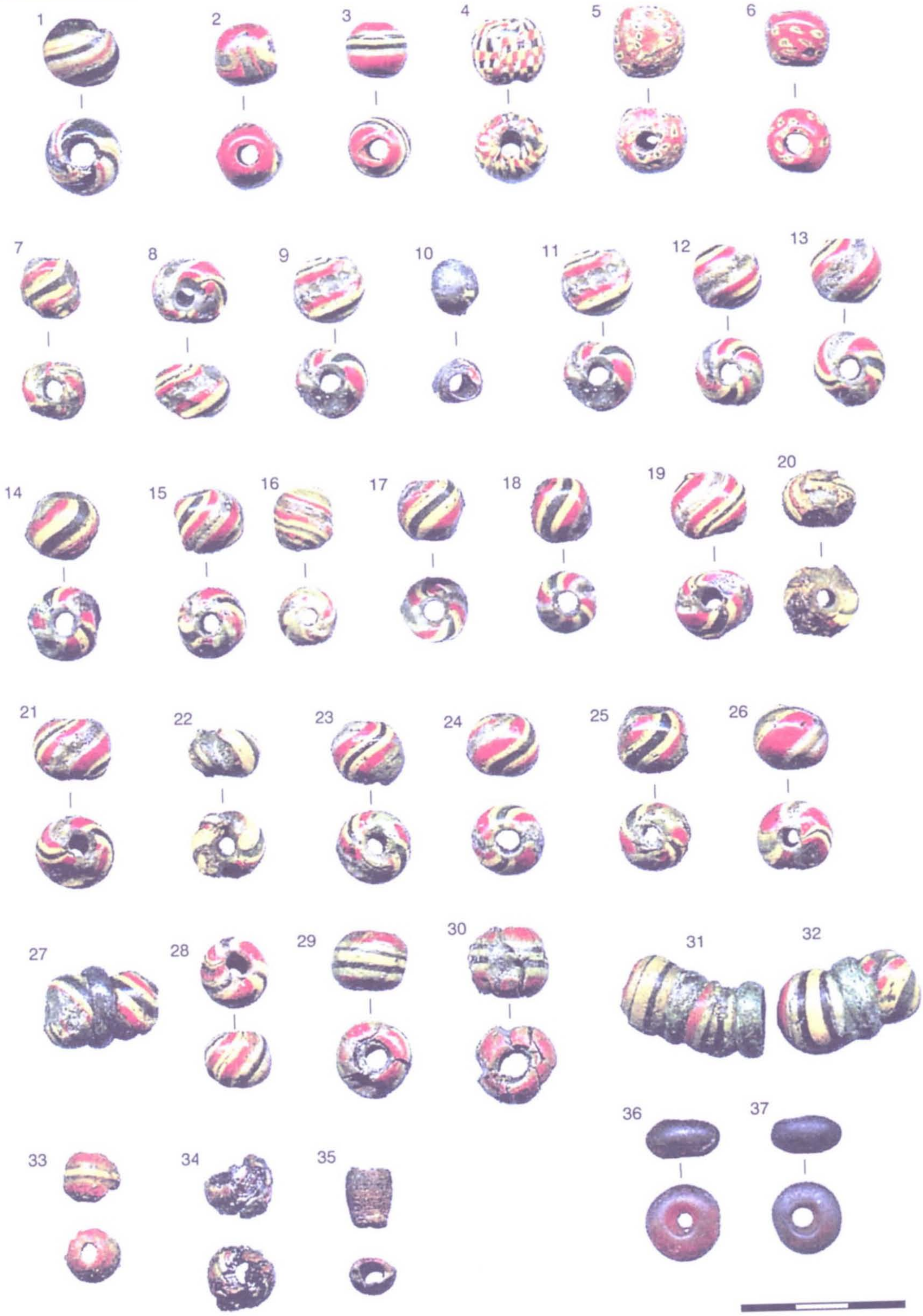

3 pav. Bandužių kapinynas, kapas 91. Radiniai: emalio ir gintaro karoliai (36–37). *J. Mažeikaitės nuotr.*

4 pav. Banduž

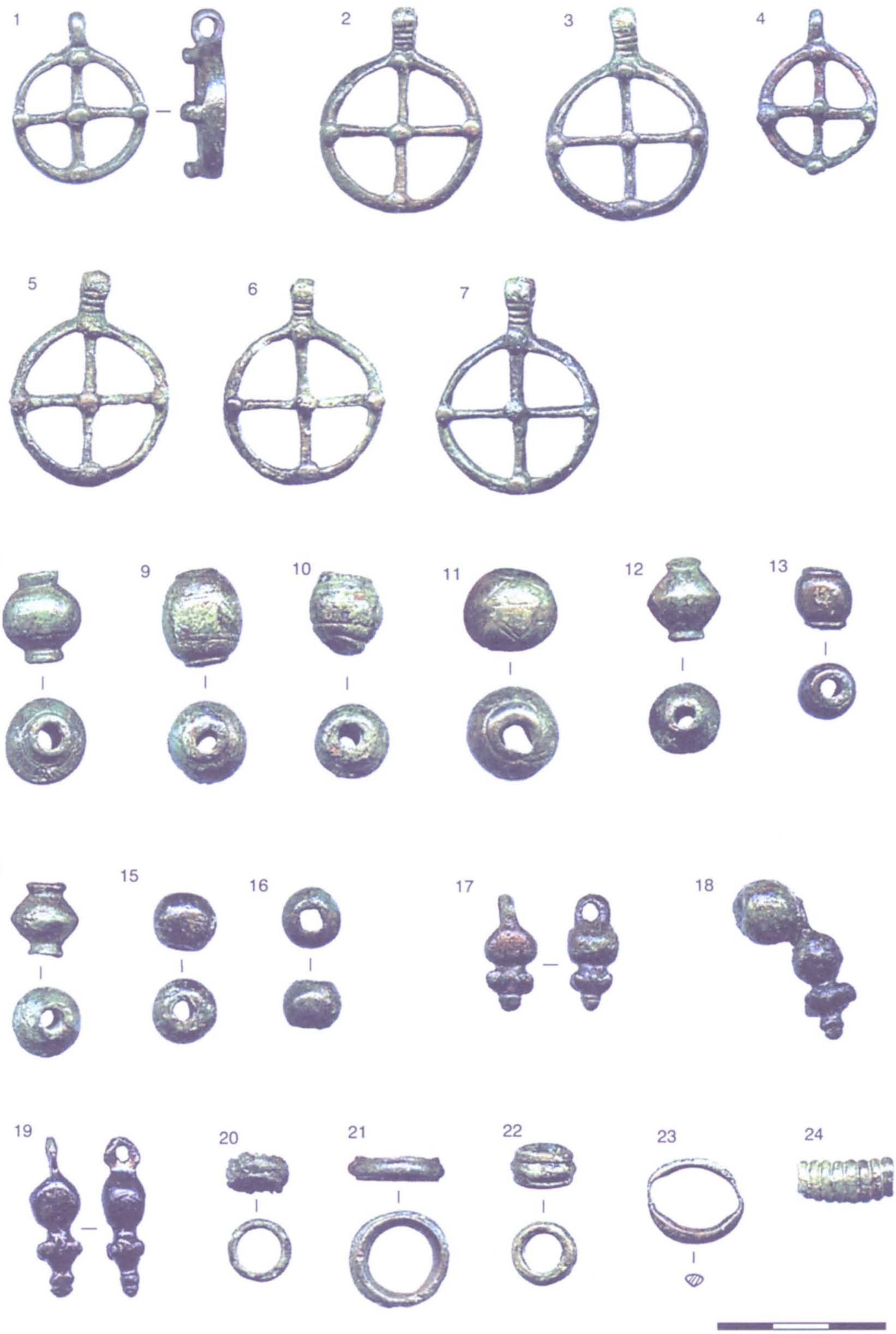

4 pav. Bandužių kapinynas, kapas 91. Radiniai: žalvariniai kabučiai ir karoliai. *J. Mažeikaitės nuotr.*

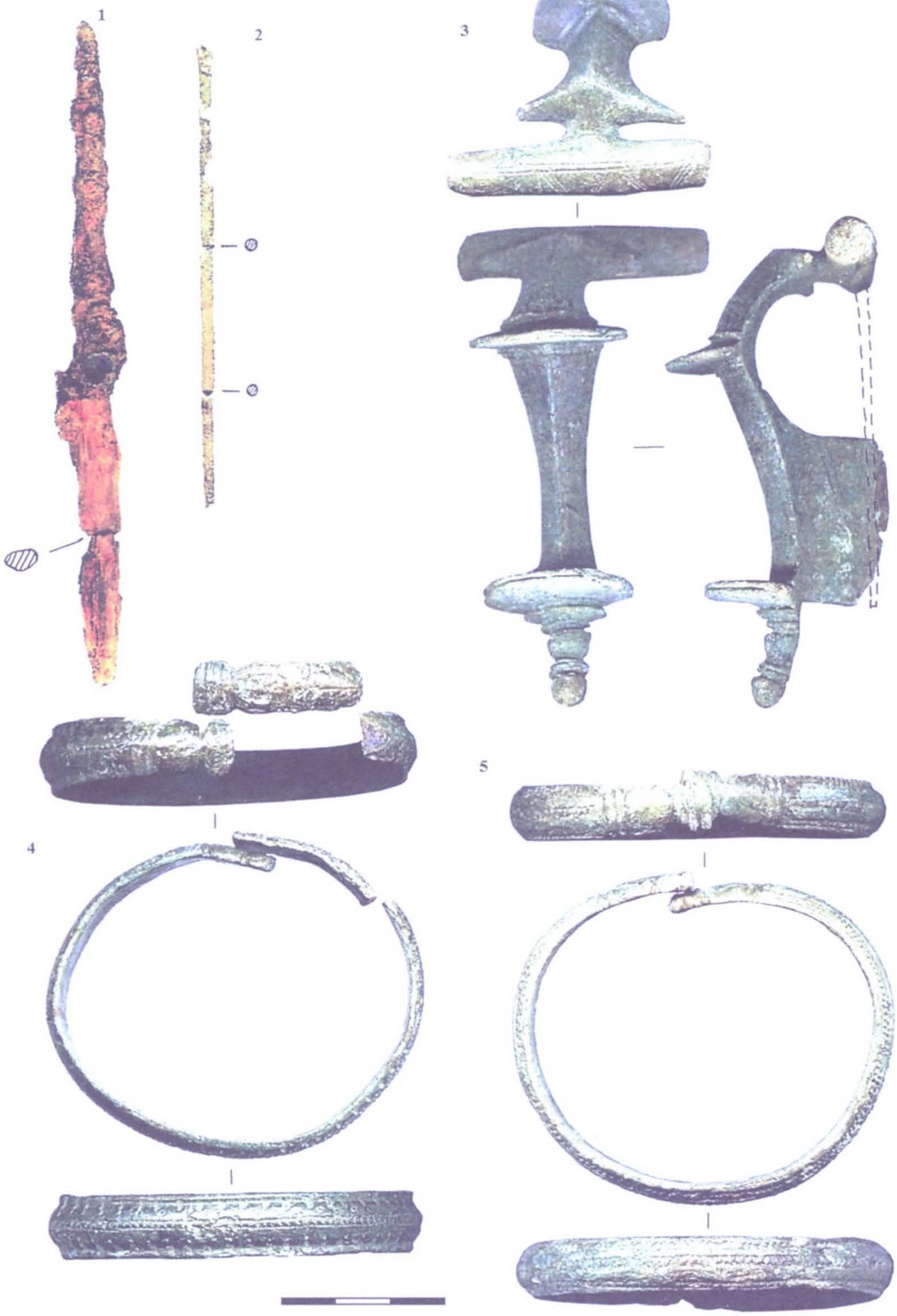

5 pav. Bandužių kapinynas, kapas 91. Radiniai: yla, adata, segė ir apyrankės (2–5 – žalvaris). *J. Mažeikaitės nuotr.*

o pakankamai dideli atstumai tarp šių centrų leido išlaikyti konkurencinę pusiausvyrą ir nedidinant konfrontacijos pasidalyti įtakos zonomis, kurias buvo galima kontroliuoti tiek žemyne, tiek pajūryje.

Grįžtant prie Bandužių kapo 91 radinių, reikia atkreipti dėmesį į profiliuotą segę uždara įvija ir dviem dvigubais skydeliais bei trikampio pjūvio lankeliu (5:3 pav.). Tokios segės priskiriamos ketvirtajai profiliuotų segių grupei (A IV grupės segių 72 tipas). Lietuvoje tokios segės pasirodė B2 periodo pabaigoje, bet labiausiai buvo nešiotos B2/C1 periodu (Almgren, 1897, tafel IV:72; Michelbertas, 1986, p. 111–112, 34:4 pav.). Tokių segių rasta *Kurmaičių* (k. 2, 22), Paštuvos (Kauno r.), Sargėnų *(k.* 5) (Kauno r.), Dūkštų (Vigodkos), (Ignalinos r.) ir kituose laidojimo paminkluose (LLM, 1958, 326, 325 pav.; LAB, 1961, 217, 143:2–5 pav.; Kulikauskas, 1968, 18:2 pav.). Ypač daug šio tipo segių rasta Dollkeimo–Kovrovo (Zelinogradsko r., Kaliningrado sritis) kapinyno kapuose ir kituose šios kultūros laidojimo paminkluose (Gaerte, 1929, Abb. 139:g; Nowakowski, 1995, 4 žem.; Кулаков, 2004, 6:1, 14:1 рис.). Todėl atrodytų, kad šios segės yra kilusios regione tarp Sembos pusiasalio ir Vyslos žemupio, taigi Dollkeimo–Kovrovo ir Vielbarko kultūrinėje terpėje (Almgren, 1897, p. 9, 38; Blume, 1915, p. 5–6; Nowakowski, 1995, 4 žemėl.). II a. antrojoje pusėje–III a. pr. Dollkeimo–Kovrovo kultūros žmonės buvo svarbiausi Nemuno žemupio ir Vakarų Lietuvos pajūrio prekybiniai partneriai, iš ten sklido ir pagrindinės kultūrinės idėjos (Nowakowski, 1996).

6 pav. Bandužių kapinynas, kapo 91 vėrinių rekonstrukcija (2–3) ir pavieniai karoliai (J. Mažeikaitės ir R. Bračiulienės) *J. Mažeikaitės nuotr.*

B2/C1 periodui priklausytų ir du Bandužių kapinyno kapo 91 vėriniai, kuriuose sujungiami net 35 įvairiaspalvio emalio karoliai[8], 7 apskriti kiaurakryžmiai žalvariniai kabučiai, 12 skirtingų formų žalvarinių karolių, 4 žiedo pavidalo karoliai, 3 *Berlock* IV:1 tipo kabučiai ir žalvarinė spiralinė įvija (3–4 pav.; 1 priedas). Visi išvardyti karoliai ir kabučiai, sprendžiant iš jų padėties kape, buvo sukomponuoti į du skirtingus vėrinius, tai yra papuošalą, dengusį moters krūtinę (6:2–3 pav.; 1 priedas) (Bračiulienė, 2004š, p. 8–9). Vėrinys, kuriame buvo 7 apskriti kiaurakryžmiai kabučiai, yra ilgesnis, bet emalio ir žalvario karoliai abiejuose vėriniuose yra tokie patys (3:7–35; 6:2–3 pav.; 1 priedas). Įvairiaspalvių emalio karolių, puoštų horizontaliomis ar įstrižomis juostelėmis, randama Lietuvos, taip pat sūduvių laidojimo paminkluose (Michelbertas, 1972, p. 43, 13:5–6; 2001; Tempelmann-Mączyńska, 1985, p. 55, 317–318, 327,

[8] Emalio, stiklo, gintaro ir metalinių karolių tipai nurodomi pagal M. Tempelmann-Mączyńska, 1985. Žalvarinių kabučių tipai nurodyti pagal A. Müller ir A. Bliujienę (Müller, 1958, p. 93–113; Bliujienė, 2005, 2 pav.), segių tipai pagal O. Almgren (Almgren, 1897), žiedų tipai pagal Chr. Beckmann (Beckmann, 1969, 1–2 lent.), diržų sagtys pagal R. Madyda-Legutko (Madyda-Legutko, 1986).

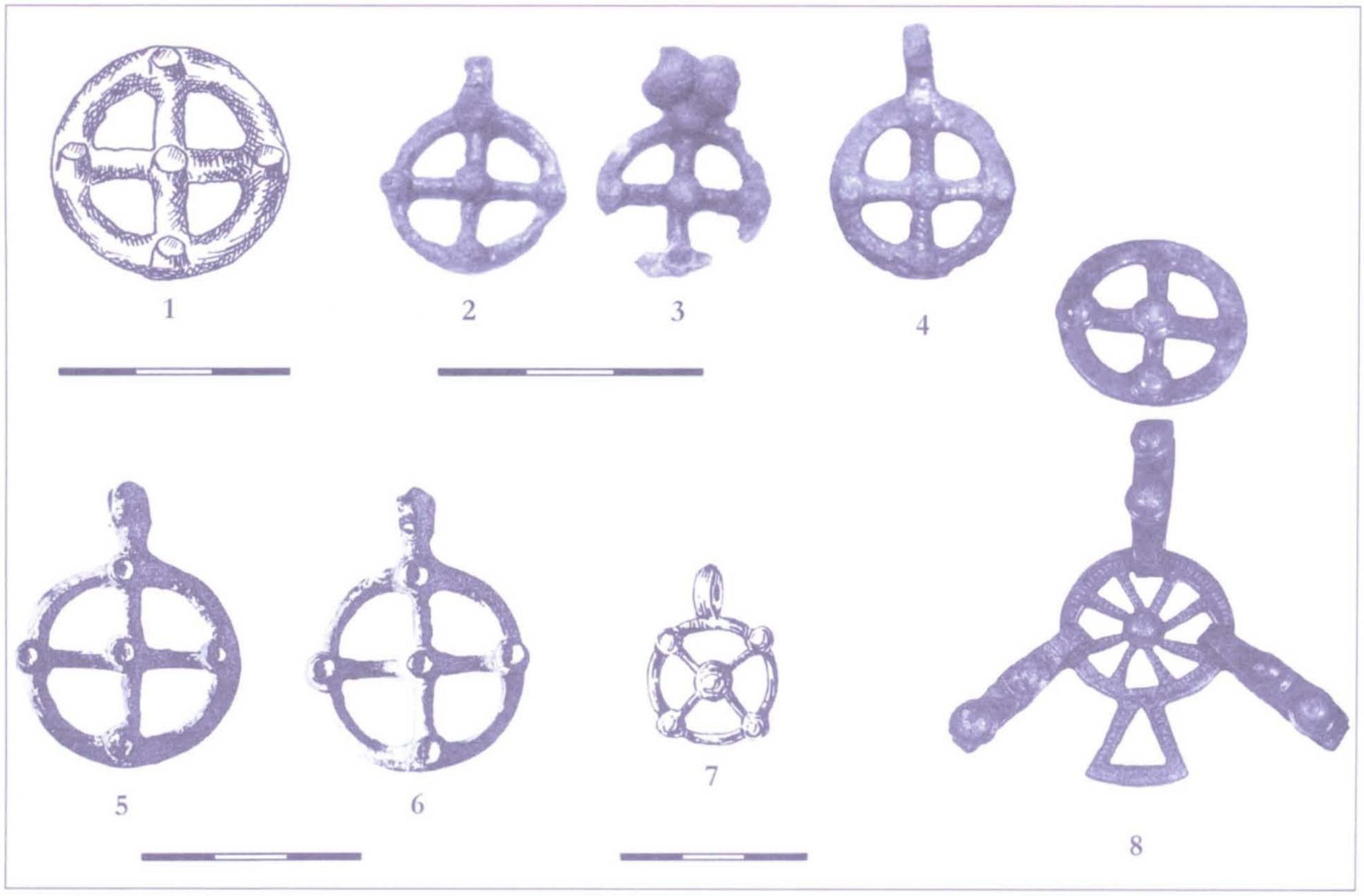

7 pav. Žalvariniai kiaurakryžmiai kabučiai ir kamanų dalys (8). 1 – Pakalniškiai (LNM AR 39:102, *A. Ruzienės pieš.*); 2–3 – Kašučiai, k. 1 (*A. Lūžos nuotr.*); 4 – Užpelkiai? (LDM PMAp 4403; *A. Bliujienės nuotr.*); 5–6 – Mažiai (LNB RS, f. 52–46); 7 – Slavėka, Latvija (LPA, 1974, 53:3 att.); 8 – Žyva Woda (Suvalkų apskritis), pilkapis 14, kapas 2 (I Balti, 1992, 352 pav.).

Tafel 7, 49; Astrauskas, 1998, 34 lent.)[9]. Dažnai tokie karoliai randami su akinėmis ir profiliuotomis segėmis (Tempelmann-Mączyńska, 1985, p. 55). Prašmatnūs karolių vėriniai, sukomponuoti iš tokių pat emalio ir žalvario karolių, bet skirtingų metalinių kabučių, buvo rasti Sargėnų kapinyno moterų kapuose 207 ir 208 (LLM, 1958, p. 325, 110–111 pav.), taip pat Barzdūnų (buv. Barsduhnen, Šilutės r.) griautiniame moters kape 3. Pastarojo vėrinį sudarė net apie 50 karolių, artimų Bandužių 91 kapo vėrinio karoliams (Tempelmann-Mączyńska, 1985, p. 317–318, 327, Tafel 7, 49). Įvairiaspalvių emalio karolių, puoštų horizontaliomis ar įstrižomis juostelėmis, randama Bogačevo, Vielbarko ir Pševorsko kultūros paminklų B2 ir B2/C1–C2 periodų kapuose (Tempelmann-Mączyńska, 1985, p. 55; Шиманski, 2003, c. 85, рис. 2:10–11).

Bandužių kapo 91 žalvariniai ir žiedo pavidalo karoliai yra artimi žinomiems iš Dollkeimo–Kovrovo, Bogačevo ir Vielbarko kultūrų B2 ir B2/C1–C2 periodų paminklų (Tempelmann-Mączyńska, 1985, p. 91–92, Tafel 20, 74, 75; Шиманski, 2003, c. 85, рис. 2:6–8). Lietuvoje žalvariniai karoliai buvo pradėti nešioti B2 periodo pabaigoje, jais puoštasi B2/C1, kaip ir C1a–C2 periodais, o 1986 m. duomenimis, buvo žinoma dvidešimt įvairių formų metali-

[9] Barzdūnai (buv. Barsduhnen, Šilutės r.), Akmeniai (Kelmės r.), Klangiai (Jurbarko r.), Kurmaičiai (Kretingos r.), Mikytai (Šakių r.), Nikėlai (Šilutės r.), Pajuostis (Panevėžio r.), Pakalniškiai (Panevėžio r.), Pavėkiai (Šiaulių r.), Rūdaičiai I ir II (Kretingos r.), Sargėnai (Kauno m.), Šernai (Klaipėdos r.), Upytė (Panevėžio r.) ir Veršvai (Kauno m.).

nių karolių radimviečių (Michelbertas, 1986, p. 105).

Išskirtiniai ilgesniojo vėrinio elementai yra apskriti kiaurakryžmiai kabučiai, randami Vakarų Lietuvos kapų su akmenų vainikais srityje su B2/C1 periodo medžiaga (4: 1–7 pav.). Apskritus kiaurakryžmius kabučius bandyta aptarti 2001 metais (Banytė Rovell, 2001š, p. 53–56, 68:1–2 pav.)[10]. Lietuvoje apskritų kiaurakryžmių kabučių žinoma iš Bandužių (k. 91), Kašučių (k. 1; Kretingos r.)[11], Mažių (buv. Massen, Šilutės r.; radimo aplinkybės – neaiškios, Prussia inv. V, 83, 7218), Pakalniškių (LNM AR 39:102)[12], Pleškučių–Pangėsų (radimo aplinkybės neaiškios), Slavėkos[13], Stragnų (LNM AR 38:1712), Užpelkių? (Kretingos r.; LDM PM Ap 4403)[14] (7:1–7 pav.) (Puzinas, 1939š; Bezzenberger, 1914, p. 150; Majewski, 1900, p. 93; LPA, 1974, 53:3 att.; Juga, Ots, Szymański 2003, p. 240, 4204:7–8 foto). Visi Lietuvoje rasti apskriti kiaurakryžmiai kabučiai yra lieti, todėl jie atrodo gana vienodi – jų centras ir kryžmų galai puošti nedideliais gana masyviais pusapvaliais spurgeliais, beveik visų jų kilpelės ornamentuotos iškiliais rumbeliais. Kartais smulkiomis įkartėlėmis ornamentuotos ir kabučių kryžmos (7:4 pav.). Kiek išsiskiria apskriti kiaurakryžmiai kabučiai, rasti Mažiuose, kurių kryžmų centras ir galai ornamentuoti ne iškiliais pusapavaliais spurgeliais, bet spurgeliais, kurių viduryje yra nedideli įdubimai (7:5–6 pav.) (Juga, Ots, Szymański 2003, p. 240, 4204:7–8 foto). Vieni kiaurakryžmiai kabučiai mažesni (skersmuo – 2,0–2,2 cm, aukštis su kilpele – 2,9–3,0 cm), kiti – didesni (skersmuo – 2,7–2,9 cm, aukštis su kilpele – 3,8 cm). Pakalniškių pilkapyje 11 rastas apskritas kabutis yra be kilpelės (7:1 pav.) (Majewski, 1900, p. 93). Todėl šis kabutis į vėrinį su *Berlock* IV:2 kabučiais, kryžiniais kabučiais žalvariniais karoliais bei, matyt, įvairiais stiklo ir emalio karoliais turėjo būti sujungtas papildoma jungtimi, panašiai kaip kabutis, rastas Bogačevo kultūros Gyžycko (Augustavo pavietas, Lenkija) kapinyne (Gaerte, 1929, p. 189, Abb. 140:j; Okulicz, 1976, p. 200, ryc. 9:e).

B2/C1 periode apskriti kiaurakryžmiai kabučiai buvo paplitę nedidelėje teritorijoje tarp Minijos žemupio ir Kretingos apylinkių (4:1–7; 7:2–6 pav.). Tai

[10] Bartlikowo (Suvalkų vaivadija, Lenkija), Pakalniškiai (Panevėžio r. LNM AR 39:102), Pleškučiai–Pangėsiai (Klaipėdos r.; radimo aplinkybės neaiškios), Stragnai (Klaipėdos r.; LNM AR 38:1712) ir Slavėka (Latvija, buv. Slawehko).

[11] Kape 1 buvo rasti du kiaurakryžmiai kabučiai (7:2–3 pav.), 3 žalvariniai karoliai, žalvariniai pusiau apskrito pjūvio juostinis ir įvijinis žiedai (Kr.M. 10154/1-4) (Radzvilovaitė, 1969š, p. 6–7, 43).

[12] Iš skelbtos medžiagos atrodytų, kad šis kabutis rastas 11 pilkapyje, turtingame įkapių, griautiniame moters kape (Majewski, 1900, p. 93–103, 41–42 pav.; XIII–XIV lent.). 1900 m. Erazmas Majewskis, skelbdamas Marijos Butrymównos atsiųstą informaciją, rašė, kad jis ne visus šio kapo radinius ar jų piešinius matė. Dalis Pakalniškių medžiagos atsidūrė Varšuvos archeologijos muziejuje, kiti – LNM. Todėl visas šio kapo, kaip ir kitų šio pilkapyno, kompleksas lieka ne visai aiškus. Tačiau išlikę radiniai leidžia daryti prielaidą, kad tai vienos ar trijų turtingų moterų B1–B2 (10–150 m.) ir B2/C1 periodų kapų radiniai, kuriuose buvo rasti du plokšteliniai antsmilkiniai, apie 20 žalvarinių pusmėnulio formos kabučių (LNM AR 39:164a; 39:89–94), du ritininiai II grupės smeigtukai, sujungti grandinėlėmis ir brankteliais užsibaigiančiais trapecijos formos kabučiais (LNM AR 39:96), vėrinys iš daugybės stiklinių ir emalio karolių (LNM AR 39:116–127, 128–133, 135–138, 139–140, 142, 144–159, 171), mažiausiai 7 *Berlock* IV: 2 tipo kabučių (LNM AR 39:85–87), 7 plokščių dviejų skirtingų tipų kryžinių kabučių (LNM AR 39:74–80), apskrito kiaurakryžmio ratuko (7:1 pav.) (LNM AR 39:102) ir bent 12 spiralinių žalvarinių įvijų, taip pat juostinės apskrito pjūvio ir juostinės apyrankės siaurėjančiais galais, dviejų įvijinių žiedų kojų (?) žiedų. Iš Pakalniškių kapinyno 11 ir 12 pilkapių LNM saugomi vienspalviai stiklo karoliai (TM I grupė, 7, 10 ir 12 tipai; TM X grupė, 91a tipas), margaspalviai emalio ir stiklo karoliai (TM XXII grupė, 287b ir 266 tipai, TM XXI grupė, 222a, 223f tipai), taip pat žalvariniai statinaitės formos ir žiedo pavidalo profiliuotais pakraščiais karoliai (artimi TM LX grupei, 520 ir LXI 528a tipai). Bent vienos moters drabužio priekinę dalį puošė daugybė žalvarinių sankabėlių ir dvi segės, viena jų – importinė segė trapecine kojele, puošta emaliu (Majewski, 1900, p. 93–103, 41–42 pav.; XIII–XIV lent.; I Balti, 1992, 117 pav.; Michelbertas, 2001, p. 48).

[13] Šiame kabutyje kryžma yra ne griežto lygiakryžmio formos, bet pasukta taip, kad sudaro X pavidalo ženklą (7:7 pav.) (LPA, 1974, 53:3 att.).

[14] Kabutis buvo rastas LDM organizuojamų žvalgomųjų išvykų į archeologinius paminklus, dar vadinamų „gintaravimu", metu. Ataskaitos apie šiuos žvalgomuosius tyrinėjimus nėra. Visą dešimtmetį tyrinėjant Užpelkių kapinyną medžiagos, kuri būtų susijusi su B2/C1 periodu, nerasta. Matyt, ši radimvietė LDM inventorinėje knygoje yra nurodyta neteisingai. Greičiausiai šis kabutis į LDM muziejų pateko iš Stragnų kapinyno, kurio muziejaus gintarautojai niekada neaplenkdavo.

leidžia manyti, jog Lietuvoje rasti apskriti kiaurakryžmiai kabučiai galėjo būti gaminti vienoje ar dviejose šio regiono dirbtuvėse. Jau pačioje II a. antrojoje pusėje–III a. pirmojoje pusėje (B2/C1–C1a periodai) kiaurakryžmiai apskriti, kaip ir IV tipo *Berlock*, kabučiai turėjo būti gaminami ir Žemaitijos pilkapių srities juvelyrų (Bliujienė, 2005, p. 124). Tokią nuostatą dar kartą patvirtina Pakalniškių pilkapyne rastas apskritas kiaurakryžmis kabutis, kaip ir čia rasti *Berlock* IV:2 kabučiai. Slavėkoje (Gaujos žemupio regionas) rastas apskritas kiaurakryžmis kabutis, matyt, gamintas ugrofinų juvelyrų (7:7 pav.) (LPA, 1974, 53:3 att.).

Pati kryžmos jungtis su apskritimu, kaip ir apskritimo dalijimas į 4, 5, 6, 7, 8 ar 12 ir t. t. dalių, yra universalus principas. Baltų papuošalų dekoras dėl vyraujančio geometrinio ornamento kūrėjus savaime įpareigojo laikytis griežtos veidrodinės simetrijos, todėl apskriti papuošalai dažniausiai kryžmomis buvo dalijami į 4, 6, 8 ar 12 dalių. Be to, dažname papuošale ši dalyba nebuvo vien puošybos detalė, nes pačia bendriausia prasme baltams toks papuošalų dizainas galėjo būti įsivaizduojamo pasaulio modelio atitikmuo (Bliujienė, 1999, p. 145–149, 1–6 pav.). Tačiau griežto ir aiškaus ornamento apskriti kiauraraščiai kabučiai, matyt, yra originalus Vakarų Lietuvos kapų su akmenų vainikais kultūros žmonių aplinkoje suformuotas papuošalas (4:1–7; 6:3; 7:2–6 pav.). Gana reikšmingas romėniškojo laikotarpio baltiškojo kultūrų rato papuošalų dekoro bruožas buvo tų pačių ar artimų detalių naudojimas įvairiems papuošalams (smeigtukai, vėrinių, antkaklių kabučiai) ar net visiškai skirtingiems dirbiniams (apskriti kiauraraščiai kabučiai ir žirgo kamanų apkalai) (7:8 pav.).

Kyžmos apskritime idėja kaip dekoro elementas II–IV a. pradžioje buvo paplitusi didžiulio Pietryčių ir Rytų Baltijos jūros arealų apskritų papuošalų dekore (Moora, 1929, XXIX:12; LLM, 1958, p. 326, 328; 154, 214–215, pav.; Michelbertas, 1986, p. 107, 30:2–3 pav.; Vasks, 2001, p. 173:9, 12; Banytė-Rowell, 2004, 2:1 pav.). Apskriti kryžmomis dalijami papuošalai įgijo nemaža gana įvairių, kartais netikėtų raiškos formų, kuriose vis dėlto sugebėjo išlikti pagrindinė idėja – akcentuotu centru ir galais kryžma ar kelios kryžmos apskritime. Rutuliojant kiaurakryžmių kabučių idėją Šiaurės Lietuvos ir Pietų Latvijos pilkapiuose, Rytų Lietuvoje, Bogačevo kultūros ir sūduvių-jotvingių bei Pabaltijo ugrofinų paminkluose randama apskritų keturdalių, penkiadalių, šešiadalių ar aštuoniadalių kabučių ir kitų papuoštų su granulių imitacijomis (Moora, 1929, XXIX:11; LLM, 1958, p. 325, 138, 226 pav.; Okulicz 1973, 185:a pav.; LPA, 1974, 53:1–2 pav.; Jaskanis, 1962, p. 244–245, II:1 pav.; Lenarczyk, 1991, XVI:3–5 lent.; Nowakowski, 1998, p. 66, 23:651 Abb., 29:651, 652, 656 Taf.; Laul, 2001, 54:6, 57:5 pav.; VE, 982:4–5). Tačiau, kita vertus, gana akivaizdu, kad dalis apskritų kiauraraščių kabučių, dekoruotų pseudogranulėmis, į Rytų Lietuvą atkeliavo iš Bogačevo kultūros ir sūduvių regiono (LLM, 1958, p. 325, 138 pav.; Okulicz 1973, 185:a pav.; Jaskanis, 1962, p. 244–245, II:1 pav.; Lenarczyk, 1991, XVI:3–5 lent.; Nowakowski, 1998, p. 66, 23:651 Abb., 29:651, 652, 656 Taf.; VE, 982:4–5; Лухтан, 2001, рис. 3:2; Шимански, 2003: рис. 2:13–14).

Antrojo Bandužių kapo 91 vėrinio, kuris buvo suvertas ant lininės virvutės, pagrindinis akcentas yra trys *Berlock* IV:1 tipo žalvariniai kabučiai (4:17–19; 6:2 pav.; 1 priedas). Tokių kabučių atsiradimas Lietuvoje B2/C1 periode, kilmė, kaip ir raida baltų žemėse, yra plačiai aptarti (Bliujienė, 2005, p. 112–128). Belieka pridurti, kad tokių kabučių, be jau paskelbtų, dar buvo rasta Pakalniškių pilkapiuose (LNM AR 39:74–78, 81–87)[15]. Be to, MLIM saugoma dar 7 *Berlock* tipo IV:1 kabučiai, bet jų radimvietė nežinoma, o į LNM iš buvusios Kauno gubernijos pateko 8 *Berlock* tipo IV:2 tipo kabučių vėrinys[16].

[15] Pakalniškių pilkapiuose buvo rasti trijų skirtingų tipų žalvariniai kabučiai. Vieni jų – penki plokšti kryžiniai kabučiai (LNM AR 39:74–78), du didesni plokšti kryžiniai kabučiai (LNM AR 39:79–80) ir penki *Berlock* IV:2 tipo kabučiai (Majewski, 1900, p. 95–96, XIII:1–9 lent.). Galima manyti, kad plokštieji kryžiniai kabučiai buvo *Berlock* IV tipo kabučių tolesnės raidos produktas, matyt, kilęs Žemaitijos pilkapių srityje (Michelbertas, 1986, 30:1 pav.; Banytė Rovell, 2001š, 68:3 pav.).

[16] MLIM inv. 270; LNM AR 58:12.

Trys raudono emalio su įvairiaspalvėmis akutėmis, vienas mozaikinis *Millefiori* tipo ir du nedideli gintariniai karoliai buvo rasti atskirai, išbarstyti karste (2; 3:2, 4–6, 36–37 pav.; 1 priedas). Mozaikiniai *Millefiori* tipo emalio karoliai yra patys puošniausi importiniai karoliai, rasti Lietuvoje. Jų rasta nedaug, žinomi iš Kurmaičių (k. 7), Seredžiaus (k. 10), Veršvų (k. 1 ir 23) ir Stragnų kapinynų (Kulikauskas, 1951, p. 329; Michelbertas, 1972, p. 45).

Bandužių moters kape 91 rastos dvi juostinės apyrankės pusiau apskrito pjūvio lankeliu ir profiliuotais statmenai užbaigtais galais. Apyrankių lankeliai puošti kiek skirtingu geometriniu ornamentu, išdėstytu horizontaliomis juostomis (5:4–5 pav.; 1 priedas). Tokių apyrankių rasta Rūdaičių II (atsitiktinis radinys), Sargėnų (k. 110), Mazkatužių (k. 13/1942) ir kituose B2–B2/C1 periodų kapinynų kapuose (Šturms, 1943š; Michelbertas, 1968, p. 69, 10:5 pav.). B2 periode nemaža apyrankių profiliuotais galais rasta Dollkeimo–Kovrovo kapinyne (k. 6, 7, 11a, 11b, 14, 26), kaip ir Vakarų Lietuvos kapų su akmenų vainikais kultūrinėje grupėje, dažniausiai moterų kapuose (Blume, 1912, p. 71–72, 89 Abb.; Кулаков, 2004, 5:8, 7:6, 9:4, 13:2, 14:7, 15:3, 21:2 рис).

Bandužių kape 91 galvos srityje rastas pakankamai retas Lietuvoje radinys žalvarinė adata (5:2 pav.; 1 priedas)[17]. Sprendžiant iš šių dirbinių padėties kapuose, jos galėjo būti kaip galvos dangos ar kitos paskirties smeigtukai (Markelevičius, 1975š; Markelevičius, Morauskienė, 1978, p. 92, 10:8 pav., Jovaiša, 1990, p. 82, 10:3 pav.). Galiausiai šie radiniai galėjo būti tiesiog masyvios specialios paskirties (batsiuvio?) adatos. Bandužių kape 91 rasta ir geležinė yla su medinio kotelio liekanomis yra įprasta Vakarų Lietuvos kapų su akmenų vainikais kultūros moterų kapų įkapė (5:1 pav.; 1 priedas) (Michelbertas, 1986, p. 166). Žalvarinių adatų ar masyvių smeigtukų rasta Sembos pusiasalyje (Schlakalken, k. 20) (Nowakowski, 1996, 91:12 lent.).

Taigi, remiantis visu įkapių kompleksu, Bandužių moters kapą 91 galima datuoti B2/C1 periodu (150–200 m.) ir priskirti aukštą socialinį statusą užėmusiai bei neabejotinai priklausiusiai Bandužių bendruomenės elitui moteriai. Šio laikotarpio Rytų Baltijos jūros regione tokių kapų išties nedaug. Kultūrine ir chronologine prasme artimiausi yra Kurmaičių kapinyno moterų kapai 22 ir 24 (Kulikauskas, 1968, p. 40–41). Artimas aptariamam Bandužių palaidojimui yra ir Mazkatužių kapinyno kapas 13/1943, kuriame, be kitų B2/C1 periodo papuošalų, rastas ypač prašmatnus vėrinys iš emalio karolių (artimi TM XXI grupė, 233d tipas; TM grupė XXII, 286b ir 287b tipai) ir mėlyno rantyto stiklo (TM XVIII grupės 168 tipas) bei 9 žalvarinių *Berlock* IV:1 tipo kabučių bei 4 apyrankių profiliuotais galais (Šturms 1942š; Müller, 1958, p. 113; Tempelmann-Mączyńska, 1985, Tabelle 8, Tafel 3, 4, 7, 45, 49). Be to, mirusioji buvo palaidota laive, kurio pirmagalyje buvo pastatytas puodas su degėsiais (Šturms, 1942š).

Ypač turtingi yra B1–B2/C1 periodų Dollkeimo–Kovrovo kultūros moterų ir vyrų kapai. Šiame chronologiniame tarpsnyje Sembos kultūrinė įtaka nevienareikšmiškai atsispindi Vakarų Lietuvos kapų su akmenų vainikais palaidojimuose, o procesai, vykę abiejuose kultūriškai artimuose regionuose II a. antrojoje pusėje–III a. pradžioje, buvo pakankamai gerai sinchronizuoti. Tai rodo tapačių papuošalų paplitimas moterų kapuose (profiliuotos (A IV 72) ir akinės segės, apyrankės profiliuotais galais, antkaklės trimitiniais galais, karolių vėriniai iš kelių dešimčių stiklo ir emalio karolių, smeigtukai-adatos), kaip ir žirgų su puošniomis kamanomis bei U formos vadinamos *Kehlberge* kamanų detalėmis, ankstyvųjų tipų pentinai, ietigaliai, antskydžiai ir puošnūs diržai su metaliniais apkalais vyrų kapuose (Gaerte, 1929, 117, 119 Abb; Šturms, 1942š; La Baume, 1944, p. 2–12, 1–12 Abb; Okulicz, 1976, p. 188–190, 207–208; 3A:B; 4 pav.; Nowakowski, 1996, 51, 81, 95, 96, 104 lent.; Кулаков, 2004,

[17] Be Bandužių kapo 91, masyvių žalvarinių adatų-smeigtukų rasta Dauglaukio (Tauragės r.) kapinyno moters kape 54 ir Muoriškių (Biržų r.) pilkapyno pilkapio II vyro kape 2, juosmens srityje (Markelevičius, 1975š; Markelevičius, Morauskienė, 1978, p. 92, 10:8 pav., Jovaiša, 1990, p. 82, 10:3 pav.).

c. 11–20). Taigi aptariamu laikotarpiu Vakarų Lietuvos kapų su akmenų vainikais sritis ir Sembos-Notangos grupė buvo artimos socialinės ir visuomeninės sanklodos bendruomenės.

Vielbarko kultūros aplinkoje jau II a. antrojoje pusėje – III a. pradžioje atsiranda aukščiausio socialinio statuso moteriškų kunigaikštiškų palaidojimų (Okulicz-Kozaryn, Natuniewicz-Sekuła, 2005, p. 13–38). Be abejo, trūksta duomenų kalbėti apie kunigaikštiškus II a. antrosios pusės–pačios III a. pradžios Rytų Baltijos regiono pajūrio palaidojimus. Tačiau Bandužių kapas 91, kaip ir minėti Kurmaičių bei Mazkatužių moterų kapai, yra šio regiono moterų, priklausiusių galbūt aukščiausiam diduomenės sluoksniui, palaidojimai. Tačiau, kita vertus, II a. antrosios pusės–III a. pradžios vakarų baltų bendruomenės stengėsi jiems prieinamomis priemonėmis kartoti jau perėjusią per Dollkeimo–Kovrovo kultūros aistiškąjį filtrą ne tik Vielbarko kultūros žmonių socialinę-ūkinę sanklodą, bet ir sekti kultūrinėmis iš Vidurio Europos *barbaricum* sklidusiomis idėjomis.

II A. ANTROSIOS PUSĖS–III A. PRADŽIOS BANDUŽIŲ DIDUOMENĖS VYRAI

Įkapių kompleksai leidžia manyti, kad vyriškąją B2/C1–C1b (150–260 m.) periodo diduomenės, jos vadų ar karo vadų, greičiausiai raitelių dalį apibūdintų išskirtiniai ginklai ar jų gausa, ginkluotės elementai, papuošalai ir papildomos įkapės, atspindėjusios ne tik ritualus, bet pirmiausia fiksavusios palaidoto individo socialinį statusą bei užsiėmimą. Taigi diduomenės ar karo vadų sluoksniui galima priskirti kapus su žirgais (tik jų dalimis), kamanomis ar kamanų dalimis ir raitelio aprangos elementais (pentinais). Nors ankstyvieji Bandužių kapinyno vyrų kapai yra labai apardyti, be iš jų galima išskirti du bendruomenės diduomenei priklausiusių vyrų kapus 5 ir 14 (2 lent.). Šie kapai pagal savo socialinę padėtį prilygtų moteriai, palaidotai kape 91. Abu vyrų kapai (5 ir 14) rasti toje Bandužių kapinyno dalyje, kurioje koncentravosi kiti ankstyviausieji šio paminklo palaidojimai. Apardytame kape 14 rasti du žirgo dantys, kurie rodytų, kad su šiuo vyru buvo palaidota žirgo galva, o gal ir kitos žirgo dalys. Mažiausiai dar vieno vyro, palaidoto su žirgu gražiai sukryžiuotomis kojomis „ar jo dalimis“, kapas buvo rastas M. E. Nauburo tyrinėjimų metu, be to, į muziejų pateko du minėti rombo formos raudonu emaliu puošti kamanų apkalai (1:3–4 pav.; 1 lent.) (Nauburas, 1935b, p. 4). Panašių kamanų apkalų žinoma iš Swajcarijos (pilkapis 26, Augustavo pavietas, Lenkija), Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinyno, Althof-Insterburgo ir Šilutės dvaro (Adlig Heydekrug) (Godłowski, 1970, XI:14 lent.; Banytė-Rowell, Nowakowski, 2001, p. 123–125, 3 Abb.; Butkus, 2002, p. 99). Vakarų Lietuvos kapų su akmenų vainikais srityje kamanų dalių (įvairios formos apkalai, apkalai skirstikliai, rozetės ir kitos detalės) randama vyrų kapuose, taip pat vyrų, kurie palaidoti su žirgais, kapuose. Taigi kamanos su įvairiais apkalais vyrų kapuose yra ne tik savitas baltų kultūros bruožas, bet ir pakankamai ankstyvas, priskirtinas B2–B2/C1 periodui, reiškinys (Michelbertas, 1986, p. 178; Butkus, Kanarskas, 1992, p. 85). Ankstyviausi saviti vyrų su žirgų dalimis (galvos) ir žirgų palaidojimais Vakarų Lietuvos kapų su akmenų vainikais srityje atsiranda II a. antrojoje pusėje–III a. pradžioje, bet tokių bendruomenės diduomenei priskirtinų kapų tuomet yra nedaug[18]. Vyrų, palaidotų su žirgais, padaugėja C2 periode (250–300 m.) (Varnas, 1986, p. 82; Butkus, 2002, p. 99–100; Michelbertas, Vitkūnas, 2003, p. 28). Šio laikotarpio Lietuvos pajūrio vyrų su žirgais palaidojimai turtingumu panašūs į C2 periodo Vidurio Europos bendruomenės vadų ar karo vadų kapus (Godłowski, 1970, p. 39, 52–54). Taigi prašmatniosios *barbaricum* paribio diduomenės moterys, be abejo, nebuvo vienišos, joms prilygo jų vyrai – diduomenės vadams ar karo vadams priklausę raiteliai.

[18] Anduliai, k. 43/2002; Mazkatužiai, k. 20/1942; Rūdaičiai II, k. 1; Šilutės dvaras ir kiti (Šturms, 1943š; Michelbertas, 1986, p. 178; Bliujienė, 2005a, p. 95–96).

TURTINGI BANDUŽIŲ KAPINYNO VĖLYVOJO ROMĖNIŠKOJO LAIKOTARPIO KAPAI

Tęsiant prašmatniųjų moteriškų vėrinių temą reikia pripažinti, kad ir III–IV a. pirmojoje pusėje (apie 220/250–350 m.), ir net kiek vėliau tiek Vakarų Lietuvos kapų su akmenų vainikais srityje, tiek visame Rytų Baltijos jūros regione diduomenės moterų kapuose randami įvairios kompozicijos metaliniai krūtinės papuošalai ir karolių vėriniai. Būtent šie papuošalai yra baltų arealo kultūrų moterų socialinio statuso atributas.

Tiek Bandužių kapinyno, tiek kitų pajūrio laidojimo paminklų moterų vėrinių sudėtis, palyginti su ankstyvesniu, II a. antrosios pusės–III a. pradžios laikotarpiu, pakinta. III–IV a. pirmojoje pusėje randami prašmatnūs karolių vėriniai iš įvairių formų metalinių kabučių, įvairių spalvų stiklo ir emalio bei pavienių gintarinių karolių, taip pat aštuoniukės formos gintarinių kabučių ir žalvarinių įvijų. Įvairios formos metalinių kabučių nešiojimas vėlyvuoju romėniškuoju laikotarpiu tapo ypač patrauklus „neaprėpiamo“ *barbaricum* moterims (Beilke-Voigt, 1998, p. 52–88). Ši papuošalų nešiojimo tendencija atkeliavo ir į Rytų Baltijos jūros regioną, o kabučiai buvo gaminami iš žalvario, geležies ir gintaro. Tačiau vėlgi, vakarų baltų kultūrų arealui svarbu, jog paplitę prašmatnūs vėriniai, kurių reikšminga sudėtine detale tampa vietinės kilmės geležiniai disko pavidalo kabučiai (Stankus, 1995, 54 pav.; Banytė Rovell, 2001š, p. 12–14, 83 pav.; Bliujienė, 2003, p. 51–52, 2, 6 pav.). Būtent toks vėrinys rastas Bandužių moters kape 85 (8–9 pav.). Šis vėrinys išsiskiria ne tik paties vėrinio elementais, bet ir tuo, kad tokios pat paskirties papuošalas nebuvo vienintelis, kuriuo papuošta moteris iškeliavo Anapilin. Taigi moters, palaidotos kape 85, kaklą puošė kuklutis 7 gintarinių ir 3 stiklo karolių vėrinys (8:2 pav.; 2 lent.) (Stankus, 1995, p. 117, 28 pav.). Tuo tarpu vėrinys iš 26 geležinių disko formos kabučių, tarp kurių įverta stiklinių ir gintarinių karoliukų bei žalvarinių įvijėlių, sprendžiant iš kapo plano, kartu su rozetiniais smeigtukais su tutulais buvo padėtas dubens ir kojų srityje, matyt, tuo norint pabrėžti išskirtinę šio papuošalo reikšmę (Stankus, 1995, p., 28 pav.; 2 lent.). Vėrinių su stiklo karoliais ir geležiniais disko pavidalo kabučiais rasta Baitų (k. 8), Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinyno kape 23 1996 m., Šernų (k. 2, 10, 22) ir kituose pajūrio kapinynuose (9 pav.). Pavienių kabučių rasta ir kituose Vakarų Lietuvos kapų su akmenų vainikais bei kituose baltų kapinynuose, Vielbarko kultūros ir net Macłomęczo grupės paminkluose (Banytė Rovell, 2001š, p. 12–14, 83 pav.). Dauguma minėtų vėrinių datuojami C3 (300–350 m.) periodu ir kiek vėlesniu laiku.

Bandužių kapinyno vėlyvojo romėniškojo laikotarpio kai kurie moterų kapai išsiskiria ne tik prašmatniais vėriniais, bet ir tuo, kad kapuose randamas ne vienas vėrinys (6:2–3, 8:2; 9 pav.; 2 lent.). Be to, Bandužių kapinyne vėriniai buvo papildomai dedami ant mirusiosios, o ne tik įdedami į dėžutes virš galvos, kaip būdavo įprasta Vakarų Lietuvos kapuose su akmenų vainikais. Su trimis nedideliais karolių vėrinėliais, rastais tarp mirusiosios krūtinės ir dubens, buvo palaidota moteris kape 63 (2 lent.) (Stankus, 1995, 113–114, 22 pav.). Be to, šiame kape rastas unikalus radinys – žalvarinis trikampis (19,5x6,5 cm dydžio), matyt, kažkokio odinio dėklo apkalas (Stankus, 1995, 62, 55:1 pav.).

Vėlyvuoju romėniškuoju laikotarpiu Vakarų Lietuvos kapų su akmenų vainikais srityje ir Nemuno žemupio laidojimo paminkluose paplinta įvairūs kiauraraščiai papuošalai. Kiauraraščių moterų diržų apkalų kilmė ir raida Sembos pusiasalyje (B2–B2/C1 periodai), jų pasirodymas Lietuvoje bei tolesnė raida Rytų Baltijos jūros areale yra plačiai aptarti (Moora, 1938, p. 226–245, 27: 4–6, 29–31 Abb.; Okulicz, 1976, p. 192–198, 7–8 pav.; Michelbertas 1986, 180–181, 76:2 pav.). Tačiau, be bendros šio stiliaus dirbinių degeneracijos, kiek mažiau aptartas kiauraraščio papuošalo virsmas iš moteriško diržo apkalo Sembos pusiasalyje į vyrišką diržo apkalą ir galiausiai į moterišką krūtinės ar kaklo papuošalo kabutį Lietuvos pajūryje (10 pav.). III–IV a. pusapvaliai, trikampiai ir stačiakampiai kiauraraščiai kabučiai, dažniausiai kartu su rozetiniais smeigtukais su tutulo formos ataugomis, tapo savitais baltų bendruomenės elito moterų krūtinės papuošalais (Stankus,

8 pav. Bandužių kapinynas, moters kapo 85 radiniai (1, 5, 8–9 – žalvaris; 2 – gintaras, stiklas; 3 – sidabras, 4 – žalvaris, mėlyno stiklo akutės; 6, 10 – žalvaris, mėlyno stiklo akutės, geležis; 7 – smiltainio akmuo; 11 – keramika; pagal Stankus, 1988š).

9 pav. Bandužių kapinynas, moters kapas 85, krūtinės papuošalas (geležis, stiklas, gintaras, žalvaris) *K. Demerecko nuotr.*

1995, p. 58, 61; Vasks, 2001, 163 pav.; von Carnap-Bornheim, 2002, p. 49–53, 2–3 pav.). Todėl Bandužių kapinyno moters kapo 74 radinių komplektas ir, be abejo, įspūdingas krūtinės papuošalas iš dviejų rozetinių smeigtukų bei aštuonių kiauraraščių kabučių sistemos tapo etalonu aptariant C2/C3 periodų sandūros Rytų Baltijos jūros regiono diduomenės moterų kapus (10 pav.) (Stankus, 1995, p. 58, 61; 1995a, p. 88–93, 1–4 pav.; von Carnap-Bornheim, 2002, p. 45–53, 2–3 pav.). Tačiau, kita vertus, apskritų rozetinių smeigtukų kilmė ir raida baltų kraštuose buvo susijusi su germaniškojo *barbaricum* kultūrine įtaka (von Carnap-Bornheim, 2002, p. 49–53, 2–3 pav.).

Kaip ir II a. antrojoje pusėje–III a. pradžioje, taip ir vėlesnėje romėniškojo laikotarpio fazėje Bandužių kapinyne išsiskiria tiek moterų, tiek vyrų diduomenei priklausantys kapai. Nors skirtingo laikotarpio diduomenės kapus lydi skirtingi komplektai, bet pastovus vakarų baltų elito moterų palydovas yra prašmatnus karolių, kabučių ir kitų elementų vėrinys arba metalinių kabučių ir rozetinių smeigtukų krūtinės papuošalas (3–4; 8:6, 9; 10 pav.; 2 lent.). Taigi savo puošnumu, kažkuria prasme net nešiojimo būdu (tvirtinti rozetiniais su tutulu smeigtukais pečių srityje) prašmatnūs vakarų baltų diduomenės moterų vėriniai yra panašūs į II a. pab.–III a. trečiojo dešimtmečio Vielbarko kultūros barokinio stiliaus papuošalus ir jų nešiosenų (Wołągewicz 1974:150–152; Tempelmann-Mączyńska, 1989, p. 206–209, 1:D. 2 pav.).

Vakarų baltų vėlyvojo romėniškojo laikotarpio bendruomenės diduomenės vyrai buvo raiteliai ir gerai ginkluoti pėstininkai (1–2 skirtingos ietys, vienas ar net du antskydžiai, matyt, kovos peiliai), dažnai

10 pav. Bandužių kapinynas, moters kapas 74, krūtinės papuošalas (žalvaris, alavo danga, mėlyno stiklo akutės) *A. Lukšėno nuotr.*

viena – trys ar daugiau romėniškosios monetos ir galiausiai papildomos įkapės, kurios sudedamos į dėžutes ir pastatomos virš mirusiojo galvos (2 lent.). Dažnai tokiuose kapuose randami pentinai, žąslai, žirgai ar jų dalys (galvos, kartais kojos) rodytų, kad dalis diduomenės vyrų buvo raiteliai (2 lent.).

PRAŠMATNIOSIOS VAKARŲ LIETUVOS KAPŲ SU AKMENŲ VAINIKAIS DIDUOMENĖS MOTERYS IR JŲ KAIMYNĖS

II a. antrojoje pusėje–III a. pradžioje dabartinės Lietuvos teritorijoje gyvenusių moterų kapuose atsiranda pirmieji ypač prašmatnūs vėriniai, suverti iš įvairių bronzinių kabučių, įvairiaspalvio emalio ir stiklo karolių, į kuriuos retkarčiais įkomponuojami keli gintaro karoliai ar kabučiai (3–4; 6:2–3 pav.). Nors tokių vėrinių Lietuvoje nėra daug, bet jie rasti Vakarų Lietuvos kapuose su akmenų vainikais, Nemuno žemupio, Vidurio ir Rytų Lietuvos laidojimo paminklų moterų kapuose (Bandužiai, Kurmaičiai, Rūdaičiai II, Mazkatužiai, Pakalniškiai, Pakalniai, Sargėnai, Veršvai, Marvelė). Atskirame šio laikotarpio vėrinyje randama nuo 10 iki 80 atskirų elementų. Pastaraisiais metais ypač įspūdingų prašmatnių vėrinių rasta Marvelės kapinyne (Astrauskas, 1998, 35 lent.)[19]. II a. pab.–III a. pradžios Rytų Lietuvos pilkapių griautiniuose moterų (mergaičių) kapuose rasta pavienių, kiek kuklesnių, bet savo reikšme jiems prilygstančių vėrinių (Vaitkevičius, 2004, p. 54–58).

Taigi jau II a. antrojoje pusėje–III a. pr. baltus pasiekė vidurio *barbaricum* kultūriniai atgarsiai, pasireiškę prašmatnių karolių vėrinių nešiojimu. Tačiau tai ne tik to meto *barbaricum* kultūrinių įtakų atgarsiai, bet pirmiausia tokie kapai rodo visuomenės socialinę sanklodą, kuri aiškiai išskiria bendruomenės elitą, atstovaujamą moterų, kurioms į kapą galėjo būti dedami prašmatnūs vėriniai ir kiti asmeniniai daiktai, bei prestižiniais ginklais ginkluoti vyrai, matyt, dažniausiai raiteliai.

Prašmatnių vėrinių ir įspūdingų krūtinės papuošalų, sukomponuotų iš įvairių žalvarinių kiauraraščių kabučių ir įvairių formų bei medžiagų karolių, padaugėja III amžiaus viduryje, jų randama iki pat IV a. pabaigos. Tuomet išsiplečia tokių radinių geografija, apimdama visą Lietuvą. Pavienių originalesnių vėrinių randama Latvijoje (Wahle, 1928, lent. 12–13; Moora, 1929, XI lent.). Ypač prašmatniais vėriniais galėjo puikuotis vėlyvojo romėniškojo laikotarpio Vidurio Lietuvos Marvelės bendruomenės moterys, kuriuose emalio ir stiklo karolių randama nuo 150 net iki 343 vienetų (Astrauskas, 1998, p. 21–22, 35 lent.).[20] Net 66 stiklo ir emalio karoliai rasti garsiajame Veršų kapinyno dvigubame moters ir vyro kape 197, kurio moteriškajame palaidojime buvo aptiktas bronzinis ąsotėlis (Puzinas, 1941, p. 31–42).

Vėlyvuoju romėniškuoju laikotarpiu prašmatniuose vėriniuose laipsniškai pradeda daugėti gintarinių karolių. Tokių vėrinių, sukomponuotų iš stiklo, emalio ir gintaro karolių, randama ir Rytų Lietuvos pilkapiuose palaidotų moterų bei mergaičių griautiniuose kapuose. IV a. antrosios pusės Pašekščių pilkapyne, pilkapyje 12, kape 1, moteris buvo palaidota net su dviem ypač įspūdingais vėriniais, padėtais prie mirusiosios galvos. Į vieną vėrinį buvo suverti net 53 netaisyklingos formos gintariniai karoliai (TM grupė XXXVI 403), 14 stiklinių karolių ir 4 rusvo emalio karoliai (TM XII grupės 121 tipas ir TM III grupės 4–55 tipai). Kitas vėrinys buvo suvertas iš alavinių karolių, juostelių ir tūtelių (Grižas, Steponaitis, 2005, p. 61).

Tradiciškai romėniškuoju laikotarpiu prašmatniais karolių vėriniais išsiskiria Vidurio Lietuvos lai-

[19] Kapas 580 (40–45 m. moteris), 82 stiklo ir emalio karoliai (TM 8, 51, 53, 54, 115, 387b1, 533); kapas 641 (30–40 m. moteris), 24 stikliniai karoliai (TM 23, 387b1, 387b2, 287b3); kapas 870 (25–30 m. moteris), 11 stiklo ir emalio karolių (TM 4a, 6, 7, 14, 241c). Visi šie kapai priklauso B2/C1 periodui (Astrauskas, 1998, 35 lent.).

[20] Kapas 745 (30–35 m. moteris), 150 stiklo ir emalio karolių (TM 20, 51, 397a); kapas 895 (20–25 m. moteris), 343 stiklo ir emalio karoliai (TM 24, 51, 54, 71); (40–45 m. moteris); kapas 950 (20–30 m. moteris), 221 stiklo ir emalio karolis (TM 4a, 8, 18, 20, 23, 24, 26, 46, 49, 53, 54, 113, 126, 131, 397 g1, 397g2, 387g3, 387 g4, 387g5, 520) (Astrauskas, 1998, 35 lent.).

dojimo paminklai, iš jų Marvelės kapinyno moterų kapai (Astrauskas, 1998, 35 lent.)[21]. Vėlyvuoju romėniškuoju laikotarpiu didžiuliuose *barbaricum* plotuose tarp Reino, Dunojaus ir Vyslos bei Pietų Skandinavijoje ir Jutlandijos pusiasalyje randama ypač turtingų moterų kapų su prašmatniais vėriniais iš 100–260 daugiausia tekintų gintarinių karolių, kurie veriant dažnai buvo maišomi su aštuoniukės ir kitų formų kabučiais (Okulicz-Kozaryn, 1992, p. 137–145; von Carnap-Bornheim, 2000, p. 49–51, Abb. 2; Stjernquist, 2003, 140–146, fig. 2). Tokius kapus sieja ne tik išskirtinė gintaro dirbinių gausa, bet ir panašios laidojimo apeigos: mirusioji dažnai laidota gulinti ant šono, suriestomis kojomis.

Prašmatniųjų vėrinių sudėtis baltų kraštuose žymiai keičiasi pačioje IV a. pab.–V a. pradžioje, kuomet Lietuvos, ypač Vidurio Lietuvos, kapinynuose gausėja prašmatnių gintarinių karolių vėrinių, kuriuose beveik nebėra stiklinių ir emalio karolių. Tokie vėriniai komponuojami beveik vien iš pusiau tekintų gintarinių karolių. Taigi nors keičiasi baltų moterų karolių vėrinių sudėtis, bet jie ir toliau lieka vienas iš prestižą lėmusių elementų.

Kaip priešingybę prašmatniesiems vėlyvojo romėniškojo laikotarpio vėriniams tenka išskirti žymiai paprastesnius, tik iš kelių gintarinių ar gintarinių, stiklinių ir žalvarinių detalių, randamus Vakarų Lietuvos kapų su akmenų vainikais srityje moterų ir mergaičių kapuose, kurie pečių srityje prie drabužių tvirtinti paprasčiausiais vienu ar dviem geležiniais lazdeliniais smeigtukėliais (Michelbertas, 2002, p. 68, 21, 26:1, 28:2–4).

IŠVADOS

Bandužių kapinyno romėniškojo laikotarpio kapai priklauso žymiausiems Lietuvos kapų su akmenų vainikais kultūros paminklams. Bandužių kapinynas yra dalis ūkinio komplekso, sudarančio nedidelį mikroregioną Žardės upelio žemupyje.

2004 m. Bandužių kapinyne buvo rastas 35–45 metų amžiaus, pagal įkapes – moters, B2/C1 periodo (150–200 m.) kapas, kuris yra reikšmingas Rytų Baltijos pajūrio regiono ir, be abejo, Vakarų Lietuvos kapų su akmenų vainikais kultūros palaidojimas.

Bandužių kapinyno moters kapą 91, remiantis visu įkapių kompleksu, galima priskirti aukštą socialinį statusą užėmusiai ir, be abejo, priklausiusiai Bandužių bendruomenės diduomenės moteriai, kuri, be kitų reikšmingų įkapių, buvo palaidota su dviem prašmatniais karolių vėriniais, susidedančiais iš emalio ir žalvario karolių bei įvairių žalvarinių kabučių.

Kaip ir II a. antrojoje pusėje – III a. pradžioje, baltų vėriniuose vyrauja emalio, stiklo ir žalvariniai karoliai bei žalvariniai baltiški *Berlock*, apskriti ir kitų formų kabučiai bei žalvarinės įvijos. Gintarinių karolių tokiuose vėriniuose būna vos keli arba gintariniai karoliai į to laikotarpio gintarinius vėrinius visai neveriami.

III a. viduryje – IV a. prašmatniuose karolių vėriniuose padaugėja įvairių metalinių kabučių ir laipsniškai daugėja gintarinių karolių. Vėlyvuoju romėniškuoju laikotarpiu atsiranda kiauraščių kabučių, sujungtų į puošnų krūtinės papuošalą ir prikabintą prie rozetinių smeigukų su tutulais papuošalų.

Kaip ir II a. antrojoje pusėje – III a. pradžioje, taip ir vėlesnėje romėniškojo laikotarpio fazėje Bandužių kapinyne išsiskiria tiek moterų, tiek vyrų diduomenei priklausantys kapai.

Nors skirtingo laikotarpio diduomenės kapus lydi skirtingi kompleksai, bet nuolatinis vakarų baltų elito moterų palydovas yra prašmatnus vėrinys iš karolių, kabučių ir kitų elementų arba metalinių kabučių ir rozetinių smeigtukų krūtinės papuošalas.

Prašmatnieji įvairios kompozicijos karolių vėriniai Rytų Baltijos jūros regione atsiranda kaip bendra Vidurio *barbaricum* kultūrinė įtaka. Tačiau baltų kraštuose paplitę prašmatnieji vėriniai buvo saviti, o jų žalvarinės detalės, nors ir atsiradusios germaniškų kultūrų įtakoje, buvo adaptuotos baltiškojoje aplinkoje ir virto baltiškais papuošalais.

Prašmatniųjų vėrinių sudėtis baltų kraštuose žymiai keičiasi IV a. pab.–V a. pradžioje, kuomet Lietuvos, ypač Vidurio Lietuvos, kapinynuose randama daug gintarinių karolių vėrinių, kuriuose beveik nebelieka stiklinių ir emalio karolių.

[21] Kapuose 71, 138 ir 176 rasti vėriniai suverti nuo 59 iki 35 karolių, bet tarp jų buvo tik po kelis gintarinius karolius.

I PRIEDAS

BANDUŽIŲ KAPINYNAS, MOTERS KAPAS 91

Laidosena (2:1–15 pav.). Atidengta kapo dėmė buvo ovalo formos, ryškiais kontūrais, ilgis – 1,95 m, plotis – 0,95 m, orientuota šiaurės–pietų kryptimi. Mirusioji greičiausiai buvo palaidota mediniame karste, nes preparuojant kapo duobę rasta medienos liekanų. Iš mirusiosios griaučių išliko nedidelis kaukolės skliauto fragmentėlis, keli nuolatiniai dantys ir apatinio žandikaulio dešinės pusės fragmentas. Mirusiosios skeleto liekanos ir įkapių išsidėstymas leidžia teigti, kad moteris buvo palaidota galva į šiaurę, aukštielninka, rankos buvo ištiestos, priglaustos prie šonų (sprendžiant pagal apyrankių padėtį). Radiniai atidengti 0,55 m gylyje. Galvos srityje, šalia kaukolės skliauto fragmento, rasta žalvarinė adata ar smeigtukas (2:1 pav.). Šalia apatinio žandikaulio buvo įvairiaspalvio emalio karolių, žalvarinių kiaurakryžmių bei *Berlock* IV:1 tipo kabučių sulipęs blokas (du kaklo papuošalai – vėriniai) (2:2–5 pav.). Mirusiosios dešinėje pusėje, į vakarus nuo vėrinių, aptikta geležinė yla (2:6 pav.). 25 cm atstumu nuo ylos į pietus, t.p. dešinėje pusėje, skersai krūtinės rasta žalvarinė segė (2:11 pav.). Mirusiosios riešus puošė dvi žalvarinės apyrankės (2:9, 10 pav.). Šeši pavieniai karoliai rasti išmėtyti visoje kapo duobėje (2:7, 8, 13–15 pav.).

Radiniai: 1. Žalvarinė adata – smeigtukas, L – 84 mm, apvalaus skerspjūvio, vienas jo galas išsišakoja į dvi dalis (panašiai kaip adatos galvutė), pats galiukas nulūžęs, jo pabaiga neaiški (5:2 pav.). **2. Pirmąjį vėrinį** sudarė 22 spalvoti emalio, 11 žalvarinių, 7 žalvarinės kiaurakryžmės kabutės ir 1 žalvarinė spiralinė įvija (6:2 pav.). Šio vėrinio emalio karoliai yra su įstrižomis, pasuktomis juostelėmis (3:1, 7, 8, 12–28 pav.). Dominuoja raudona, balta, geltona, žalia, kai kur ruda, tamsiai violetinė, tamsiai mėlyna spalva (TM XXII grupės 290c, 291c ir TM 287 b tipai). Karoliai yra apvalaus skerspjūvio, skersmuo – 11–15 mm, h – 10–12,5 mm. Forma šiek tiek skiriasi – 4 suploto rutulio formos, 5 – statinaitės formos, 13 apvalių, rutulio formos. Žalvariniai kiaurakryžmiai kabučiai vėrinyje išdėstyti taip: vėrinio centre – 5 stambesni, pakraščiuose – 2 mažesni. Kabučių skersmuo – 22–30 mm, lankelių plotis – 4 mm. Stambesniųjų kabučių kilpelės priekinėje pusėje yra po tris keturias horizontalias rieves. Kabučių kryžmos centre ir sujungimo su lankeliu vietose yra pusapvaliai spurgeliai, kurių skersmuo – 3–4,5 mm (4:1-7 pav.). Vėrinio žalvariniai karoliai yra: 3 – statinaitės formos; vienas jų apvalaus skerspjūvio, puoštas keturiomis horizontaliomis rievėmis, h – 14,5 mm, skersmuo – 13,5 mm, artimas TM LX grupės 520 tipui (4:10 pav.); kiti du – statinaitės formos su briaunelėmis galuose, h – 11, skersmuo – 11,5 mm ir h - 17,5 mm, skersmuo – 15 mm, šis karolis ornamentuotas, artimi TM LX grupės 521 tipui (4:9 pav.); karolis apvalus, puoštas horizontaliomis rievėmis per centrą ir galuose bei pasvirusiomis rievelėmis, kurios, galais susiliesdamos, sudaro trikampius, h - 15 mm, skersmuo – 17 mm, artimas TM LXI grupės 531 tipui (4:11 pav.); karolis dvigubo nupjauto kūgio formos, ties skylute turi nedideles briauneles, h - 15 mm, skersmuo – 14 mm, artimas TM LX grupės 522 tipui (4:12 pav.); 5 žiedo formos karoliai, keturi iš jų padaryti iš 4,5–6 mm pločio išgaubtos juostelės, kuri pakraščiuose turi po rievę (4: 20–22, 3:27 pav.), karolių skersmuo – 12–18,5 mm; vienas žiedinis karolis yra padarytas iš beveik apvalaus skerspjūvio vielos, dviejose vietose įsmaugtas, lankelis – ovalo formos, 18x16 mm dydžio, artimas TM LX grupės 527 tipui (4:23 pav.); karolis suploto rutulio formos su briaunelėmis ties angomis, viršuje ir apačioje yra po dvi horizontalias rieves, jų viduryje yra pasvirusių įkartėlių fragmentų. Viena briaunelė ties pakraščiu irgi ornamentuota įkartėlėmis. Karolio h – 16,5 mm, skersmuo – 16 mm, artimas TM LX grupės 528a tipui (4:8 pav.); žalvarinė, tampriai susukta įvija iš apvalaus skerspjūvio vielos (iš viso 9 apvijos), ilgis – 19 mm, skersmuo – 8,5 mm (4:24 pav.). **3. Antrąjį vėrinį sudaro** 13 tokių pačių emalio ir 3 žalvariniai žiedo formos karoliai, 4 žalvariniai karoliai bei 3 *Berlock* IV:1 tipo kabučiai (6:1 pav.). *Berlock* IV:1 tipo kabučių L 27–29 mm (vienas trumpesnis – 21 mm). Visi jie turi rutulio formos liemenėlį, besibaigiantį keturiomis ataugėlėmis (rageliais), liemenėlio skersmuo – 10 mm (4:17, 18, 19 pav.). Konservuojant šį vėrinį, sulipusių karolių

I PRIEDAS

ičių kryžmos
yra pusapva-
5 mm (4:1–
3 – statinai-
ivio, puoštas
– 14,5 mm,
grupės 520
nos su briau-
,5 mm ir h –
is ornamen-
i (4:9 pav.);
rievėmis per
velėmis, ku-
mpius, h –
LXI grupės
upjauto kū-
auneles, h –
LX grupės
oliai, keturi
otos juoste-
(4: 20–22,
mm; vienas
x apvalaus
ugtas, lan-
rtimas TM
suploto ru-
s, viršuje ir
ų viduryje
briaunelė
is. Karolio
s TM LX
mpriai su-
(iš viso 9
8,5 mm
okių pačių
iai, 4 žal-
kabučiai
7–29 mm
ıtulio for-
ugėlėmis
4:17, 18,
ų karolių

viduryje buvo rastas lininės virvelės fragmentas (MLIM restauratorės J. Mažeikaitės duomenys). Virvelės skersmuo – apie 2,5 mm, L – 3,9 mm, ji vyta iš keturių siūlų. **4. Yla** – geležinė, su medinio koto liekanomis. Jos L – 122 mm (5:1 pav.). **5. Segė** – žalvarinė skydelinė, labai profiliuota (A IV 72 tipas), įvija dengta, liemenėlis trikampio skersinio pjūvio, L-92 mm, dengtos įvijos L – 50 mm (5:3 pav.). **6. Apyrankė** – profiliuotais galais, ornamentuota, lankelis pakraščiuose puoštas trikampėlių ir akučių ornamentu, per patį centrą eina įkaltų taškelių juosta, dydis – 70x57 mm, lankelio pl. – 9 mm (5:4 pav.). **7. Apyrankė** – profiliuotais galais, ornamentuota, dydis – 71x61 mm, lankelio pl. – 10 mm (5:5 pav.). **8. Šeši pavieniai karoliai:** 2 gintariniai (TM XXX grupė TM 388 ir TM 395a tipas), vienas jų – neryškaus dvigubo nupjauto kūgio formos, jo skersmuo – 19 mm, h – 7 mm, (3:36 pav.), kitas – suploto rutulio formos, jo skersmuo – 13 mm, h – 6,5 mm (3:37 pav.), 3 – emalio, puošti akutėmis ir juostelėmis (TM 223 ir 225e tipų XXI–XXII grupės), h – 11–15,5 mm, skersmuo – 12–13,5 mm (3:5, 6 pav.). 1 mozaikinis (MT 366b, XXIII grupė), *Millefiori* tipo, statinaitės formos, juodo stiklo, puoštas geltonos, raudonos, baltos ir juodos spalvos keturkampėliais šachmatų tvarka, karolio h – 12 mm, skersmuo – 13 mm (3:4 pav.).

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Astrauskas, A., 1998š – Marvelės bendruomenė (II a. pabaiga – V a.). Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai (Kodas 05 H Istorija), Vilnius, 1998 // LNB RS, f. 137–736.

Almgren O., 1897 – Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten Nachchristlichen Jahrhunderte. Stockholm, 1897.

Banytė R., 1999 – Baitų kapinyno dviejų kapų chronologijos klausimu // AL. Vilnius, 1999. T. 1, p. 63–71.

Banytė Rovell R., 2001š – Vakarų Lietuvos kapinynų su akmenų vainikais kultūrinė sritis III a. – Va. pradžioje // Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, istorija (05 H). Vilnius, 2001.

Banytė-Rowell R., 2000 – Characteristics of the End of the Roman Period According to Material from Baitai Grave site (near Klaipėda) // AB. Vilnius, 2000. T. 4, p. 27–44.

Banytė-Rowell R., 2004 – Transition of Ideas and Northern Lithuania in the Roman Period // Latvijas vēstures muzeja raksti Nr. 10. Pētijumi zemgaļu senatnē. Rakstu Krājums. Rīga, 2004, p. 11–25.

Banytė-Rowell, R., Nowakowski, W., 2001 – Ein Kaiserzeitliches Grab mit einer Bruskette aus Adlig–Heydekrug (Šilutės dvaras) im Lichte der archivalien aus dem nachlass von Herbert Jankuhn // LA. Vilnius, 2001. T. 21, p. 121–128.

Beckmann Chr., 1969 – Metallfingerringen der römischen Kaiserzeit im freien Germanien // Saalburg Jahrbuch XXVI, 5–106.

Beilke-Voigt., 1998 – Frühgeschichtliche Miniaturobjekte mit Amulettcharakter zwischen Britischen Inseln und Schwarzem Meer. Bonn, 1998.

Bitner-Wróblewska A., Bliujienė A., 2003 – Efektowny napierśnik z emalią z cmentarzyska w Anduln, zachodnia Litwa // Antyk i Barbarzyńcy, Warszawa, 2003, p. 121–132.

Bliujienė A., 1999 – VIII–XI a. kuršių vyrų ir moterų papuošalai – pasaulio modeliai // AL. Vilnius, 1999. T. 1, p. 145–178.

Bliujienė A., 2003 – Lithuanian Amber Artifactts from the Roman Iron Age to the Early Medievial Times // Amber in Archaeology. Proceedings of the Fourth International Conference on Amber in Archaeology Talsi. Riga, 2003, p. 47–71.

Bliujienė A., 2005 – Iš baltų amatininkystės istorijos: baltiški *Berlock* kabučiai // AL. Vilnius, 2005. T. 6, p. 112–130.

Bliujienė A., 2005a – Ėgliškių–Andulių kapinynas // ATL 2002 m. Vilnius, 2005, p. 93–96.

Blume E., 1912 – Die germanischen Stämme und die Kulturen zwischen Oder und Passarge zur römischen Kaiserzeit, I Teil: Text. Würzburg, 1912.

Blume E., 1915 – Die germanischen Stämme und die Kulturen zwischen Oder und Passarge zur römischen Kaiserzeit. II Teil. Würzburg, 1915.

Bračiulienė R., 2004š – Bandužių kapinynas (AV 2030), Klaipėdos m., žvalgomųjų archeologijos tyrimų 2004 metais ataskaita.

von Carnap-Bornheim C., 2000 – Einige jüngerkaiserzeitliche Beispiele überregionaler Trach-

tbeziehungen zwischen dem baltischen und germanischen kulturbereich // AB. Vilnius, 2000. T. 4, p. 45–61.

Butkus D., 2002 – Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinynas // ATL 2000 metais. Vilnius, 2002, p. 98–100.

Butkus, D., Kanarskas J., 1992 – Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinyno tyrinėjimai 1991 m. // ATL 1990 ir 1991 metais. Vilnius, 1992. T. I, p. 81–85.

Gaerte W., 1929 – Urgeschichte Ostpreussens. Königsberg, 1929.

Genys J., *1995 – Žardė – Pilsoto žemės prekybos ir amatų centras* // Lietuvininkų kraštas. Monografija. Kaunas, 1995, p. 108–127.

Ginters V., 1936 – Romas imports Lātvija // Senatne un māksla. Rīga, 1936. T. II, p. 47–61.

Godłowski K., 1970 – The Chronology of the Late Roman Iron Age and Early Migration Period // Zeszyty naukowe uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace archeologiczne. T. CCXXVII, z. 11, Kraków, 1976.

Grižas G., Steponatis V., 2005 – Pašėkščių pilkapynas // ATL 2002 metais. Vilnius, 2005, p. 61.

I Balti, 1992 – I Balti Alle origini dei Prussiani, degli Iatvinghi, dei Lituani e dei Lettoni Dal V secolo a. C. al XIV secolo. Palermo – Albergo dei Poveri 1 febbraio – 31 maggio 1992. Firence, 1992.

Jaskanis J., 1962 – Wyniki badań cmentarzyska kurhanowego we wsi Osowa, pow. Suwałki w latach 1960–1962 // RB. Białystok, 1962. T. III, p. 233–297.

Jovaiša E., 1990 – Dauglaukio kapinynas // ATL 1988 ir 1989 metais, Vilnius, 1990, p. 80–82.

Jovaiša E., 1997 – Senojo geležies amžiaus visuomenės struktūros atspindžiai baltų laidojimo paminkluose // Istorija. Vilnius, 1997. T. 35, p. 15–47.

Juga A., Ots M., Szymański P., 2003 – Über *die Vorteile der Bildung einer „didaktischen Kollektion". Materialien der Bogaczewo-Kultur und Olsz*tyn-Gruppe in *Ajaloo Instituut* in Tallinn (Estland) // Antyk i Barbarzyńcy, Warszawa, 2003, p. 218–244.

Kulikauskas P., 1951 – Kurmaičių (Kretingos raj.) plokštinio kapinyno tyrinėjimai // Lietuvos istorijos instituto darbai. Vilnius, 1951. T. 1, p. 315–365.

Kulikauskas P., 1968 – Kurmaičių kapinynas // LAP, Vilnius, 1968, p. 12–55.

LAB, 1961 – Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A., Lietuvos archeologijos bruožai. Vilnius, 1961.

Laul S., 2001 – Формирование культуры эпохи железа на Юго–Востоке Эстонии. *Резюме* // Muinasaja Teadus 9. Tallinn, c. 263–279.

La Baume, W., 1944. Altpreussische Zeumzeug // Altpreussen, 1944. T. 9, Helt ½, Königsberg, p. 2–19.

Lenarczyk K., 1991 – Materiały z badań cmentarzyska ciałopalnego z okrezu wpływów rzymskich *w Sterławkach Wielkich gm. Ryn, woj. Suwalskie* // RB, 1991. T. XVII, Białystock, p. 65–110.

LLM, 1958 – Kulikauskienė R., Rimantienė R. Lietuvių liaudies menas. Senovės lietuvių papuošalai. I knyga. Vilnius, 1958.

LPA, 1974 – Latvijas PSR arheoloģija. Rīga, 1974.

Madyda-Legutko R., 1986 – Die Gürtelschnallen der Römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum // BAR International Series 360, 1986.

Majewski E., 1900 – Kurhany w Pakalniszkach // Światowit. Warsawa, 1900. T. II, p. 91–103.

Markelevičius J., 1975š – Muoriškių (Biržų raj.) pilkapių (Biržų raj., Nemunėlio Radviliškio apyl.) archeologinių tyrinėjimų ataskaita (1974 m. birželio mėn. 17 d. – liepos 5 d. 1975 m. birželio 2–22 d. // LIIR, f. 1, b. 464.

Markelevičius J., Morauskienė E., 1978 - Muoriškių (Biržų raj.) pilkapių tyrinėjimai 1974 ir 1975 metais // ATL 1974 ir 1975 metais, Vilnius, 1978, p. 87–93.

Michelbertas M., 1968 – Rūdaičių II kapinynas // LAP. Vilnius, 1968, p. 56–72.

Michelbertas M., 1972 – Prekybiniai ryšiai su Romos imperija // Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I–XIII a. Vilnius, 1972, p. 5–125.

Michelbertas M., *1986 – Senasis geležies amžius Lietuvoje. I–IV amžius. Vilnius, 1986.*

Michelbertas M., 1989 – Vakarų Lietuvos apgyvendinimas senajame geležies amžiuje ir kai kurie šio regiono etninės istorijos klausimai // Vakarų baltų archeologija ir istorija. Vilnius, 1989, p. 13–21.

Michelbertas M., 2000 – Emaliuota segė iš Lazdininkų, Kretingos r., kapinyno // Iš baltų kultūros istorijos. Vilnius, 2000, p. 57–62.

Michelbertas M., 2001 – Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Litauen. Vilnius, 2001.

Michelbertas M., 2002 – Gintarų kapinynas // AL, 2002. T. 6, Vilnius, p. 34–74.

Michelbertas M., Vitkūnas M., 2003 – Baltų karybos senajame geležies amžiuje bruožai (I–IV a.) // Karo archyvas, 2003. T. XVIII, Vilnius, p. 8–64.

Moora H., 1929 – Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500N. Chr. I. Teil: Die Funde. Tartu–Dorpat.

Moora H., 1938 – Die Eisenzeitin Lettland bis etwa 500N. Chr. II. Teil: Analyse. Tartu.

Müller A., 1958 – Die birnen – und kugelförmigen Anhänger der älteren römischen Kaisserzeit // Offa. T. 15 (1956), Neumünster, 1958.

Nauburas E., 1935 – Klaipėdos Mokytojų seminarijos I klasės mokinių archeologinė iškila į Žardę // Lietuvos keleivis. Nr. 223 (rugsėjo 26), Klaipėda, p. 9.

Nauburas E., 1935a – Seminaristai daro archeologinius kasinėjimus // Lietuvos keleivis. Nr. 232 (spalio 6), Klaipėda, p. 5.

Nauburas E., 1935b – Šis tas iš archeologinių žinių Žardėje // Lietuvos keleivis. Nr. 235 (spalio 10), Klaipėda, p. 4.

Naubūras E., 1937 – Iš mūsų muziejinės veiklos // „Aukuras". Draugija tautos kultūrai kelti. Penkiolikos metų sukakties proga. Mažosios Lietuvos kultūrinio gyvenimo žinios. Klaipėda, 1937, p. 108–110.

Nowakowski W., 1995 – Od Galindai do Galinditae. Z badań nad pradziejami bałtyjskiego ludu z Pojezerza Mazurskiego // Barbaricum. Warsawa, 1995. T. 4.

Nowakowski W., 1996 – Das Samland in der römischen Kaiserzeit und seine Verbindungen mit dem römischen Reich und der barbarischen Welt (herausgegeben von C. von Carnap-Bornheim). Marburg–Warszawa, 1996.

Nowakowski W., 1998 – Die Funde der römischen Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit aus Masuren. Bestandskataloge Band 6. Museum für Vor- und Frühgeschichte Staatliche Museen zu Berlin.

Okulicz J., 1973 – Pradzieje ziem pruskich od późnego paleolitu do VII w. n. e., Wroclaw, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1973.

Okulicz J., 1976 – Powiązania pobrzeża wschodniego Bałtyku i centrum sambijskiego z południem w podokresie wczesnorzymskim // Kultury Archeologiczne i strefy kulturowe w Europie Środkowej w okresie wpływów rzymskich, Zeszyty naukowe uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace archeologiczne. T. CCCCXXII, z. 22, Kraków, 1976, p. 181–209.

Okulicz-Kozaryn J., 1992 – Centrum kulturowe z pierwszych wieków naszej ery u ujścia Wisły // Barbaricum. 1992. T. 2, Warszawa, p. 137–155.

Okulicz-Kozaryn J., Natuniewicz-Sekuła M., 2005 – Księżinczka gocka // Księżinczka gocka z Weklic, wyposażenie grobu z II–III w. n. e. Katalog wystawy. Malbork, 2005, p. 13–15.

Puzinas J., 1937š – Senasis geležies amžius Pabaltijyje [paruošiamoji medžiaga ir nuotraukos] // LNB RS, f. 52–46.

Puzinas J., 1939š – Kuršių Nerija ir Klaipėdos krašto naujojo geležies amžiaus archeologinių radinių nuotraukos // LNB RS, f. 52–30.

Puzinas J., 1941 – Dvigubas IV amž. kapas surastas Veršvuose // Vytauto Didžiojo Kultūros muziejaus metraštis. Kaunas, 1941. T. 1, p. 28–42.

Radzvilovaitė E., 1969š – Kašučių kapinyno, Kretingos raj., 1969 m. tyrinėjimų ataskaita // LIIR, f. 1, b. 342.

Stankus J., 1985š – Bandužių kapinyno (Klaipėdos raj.) tyrinėjimų /1985 m./ ataskaita // LIIR, f. 1, b. 1189.

Stankus J., 1986š – Bandužių kapinyno (Klaipėdos raj.) 1986 m. tyrinėjimų ataskaita // LIIR, f. 1, b. 1252.

Stankus J., 1987š – Bandužių kapinyno (Klaipėdos raj.) 1987 m. tyrinėjimų ataskaita // LIIR, f. 1, b. 1585.

Stankus J., 1988š – Bandužių kapinyno (Klaipėdos raj.) 1988 m. tyrinėjimų ataskaita // LIIR, f. 1, b. 1509.

Stankus J., 1989š – Bandužių kapinyno (Klaipėdos raj.) 1989 m. tyrinėjimų ataskaita // LIIR, f. 1, b. 1600.

Stankus J., 1995 – Bandužių kapinynas. Monografija // LA. Vilnius, 1995. T. 12.

Stjernquist B., 2003 – A Grave of a Noble Iron Age Women with many Amber Beads in Järrestad, South-East Sweden // Amber in Archaeology. Riga, 2003, p. 139–148.

Šturms E., 1942š – Mazkatuźi Liepāja aps. Rucavas pag. 1942, LVM AA Nr. 302.

Švelniūtė R., 2005 – Socialinio gyvenimo atspindžiai V–VI a. Plinkaigalio kapinyne // LA. Vilnius. T. 27, p. 9–22.

Tempelmann-Mączyńska M., 1985 – Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum. Mainz am Rhein, 1985.

Tempelmann-Mączyńska M., 1988 – Strój kobiecy kultury wielbarskiej i jego powiązania z sąsiednimi obszarami // Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim. T. I, Lublin, 1988, p. 205–220.

Vaitkevičius V., 2004 – Pakalnių pilkapiai (Vilniaus r.) // LA. Vilnius, 2004. T. 26, p. 47–72.

Vaitkunskienė L., 1974š – Bandužių kapinyno (Klaipėdos raj.) tyrinėjimų ataskaita (1974 m.) // LI-IR, f. 1, b. 507.

Vaitkunskienė L., 1976 – Bandužių kapinyno III–VI amžių kapų 1974 m. tyrinėjimai // Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai, serija A. 1976 2(55), p. 91–102.

Vaitkunskienė L., 1980 – Romos monetų radinys // Kraštotyra. Vilnius, 1980. T. 11, p. 59–61.

Varnas A., 1986 – Stragnų plokštinis kapinynas // ATL 1984 ir 1985 metais, Vilnius, 1986, p. 80–82.

Vasks A., 2001 – Agrais dzelzs laikmets 1.–400. g. // Latvijas senākā vēsture 9. g. t. pr. Kr. – 1200. g. Rīga, p. 186–231.

Wahle E., 1924š – Liepājas Rucavas Mazkatuźi, LVM A Nr. 52.

Wahle E., 1928 – Die Ausgrabungen in Rutzau und Bauske // Pieminekļu valdes materialu krājumi. Archaioloģijas raksti, Rīga, 1928.

Wielowiejski P., 1991 – Pracownie obróbki bursztynu z okresu wpływów rzymskich na obszarze kultury przeworskiej // Kwartalnik historii kultury materialnej. Warzsawa, 1991. T. 39, z. 3, p. 317–361.

Wołągewicz R., 1974 – Gronowo 1974. Badania na kurhanowym cmentarzysku kultury wielbarskiej // Materiały Zachodnio-Pomorskie, Szczecin, 1974, p. 7–30.

Žulkus V., 2004 – Kuršiai Baltijos jūros erdvėje. Vilnius, 2004.

Кулаков В. И., 2004 – Долькайм Ковровo Исследования 1879 г. // Prussia Antiqua. Tom 2. Monnumenta. Минск, 2004.

Лухтан А., 2001 – К вопросу об исчезновении культуры штрихванной керамики в бассейне Нерис (городища и селища в Кернаве // AL. Vilnius, 2001. T. 2, p. 22–28.

Шимански П., 2003 – Микрорегион эпохи римского влияния вокруг озера Салент // AL. Vilnius, 2003. T. 4, p. 82–95.

SANTRUMPOS

AB – Archaeologia Baltica, Vilnius.

AL – Archaeologia Lituana. Vilnius.

Antyk i Barbarzyńcy – Antyk i Barbarzyńcy Księga dedykowana professorowi Jerzemu Kolendo w siedemdziesiątą rocznice urodzin [red. A. Bursche & R. Ciołek]. Warszawa, 2003.

ATL – Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje ...., Vilnius.

LA – Lietuvos archeologija. Vilnius

LAB, 1961 – Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A., Lietuvos archeologijos bruožai. Vilnius, 1961.

LAP, 1968 – Lietuvos archeologijos paminklai. Lietuvos pajūrio I–VII a. kapinynai, Vilnius, 1968.

LII R – Lietuvos istorijos instituto rankraštynas, Vilnius.

LLM, 1958 – Kulikauskienė R., Rimantienė R. Lietuvių liaudies menas. Senovės lietuvių papuošalai. I knyga. Vilnius, 1958.

LNB RS – Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Rankraščių ir retų spaudinių skyrius, Vilnius.

MLIM – Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, Klaipėda.

RB – Rocznik Białostocki, Białystok.

VE – Valstybinis Ermitažo muziejus, Sankt Peterburgas, Rusija (VE 982:4–5, Bakšiai, Alytaus r.)

pl. – tyrinėjimų plotas

FASHIONABLE NOBLE WOMEN OF *BARBARICUM* PERIPHERY AND THEIR MATES

Audronė Bliujienė, Ramunė Bračiulienė

Summary

Roman period graves in Bandužių cemetery are ones of most significant cultural legacy of West Lithuanian Stone Circle Grave Culture. The Bandužiai cemetery constitutes a part of the economical complex covering a small micro region in the lower reaches of the Žardė stream. In 2004 in the Bandužiai cemetery there was found a grave of a woman, aged 35–45, judging by grave goods, from the phase B2/C1 (150–200) (Fig. 2–6; Annex 1). This grave makes a significant burial of the East Baltic region and, of course, of West Lithuanian Stone Circle Grave Culture. Basing on the set of burial items, the Bandužiai woman from grave 91 may be allocated to a woman of high social status, who, undoubtedly, belonged to the Bandužiai community elite. Beside other significant burial items, she was buried with two chic strings of beads made of multicoloured enamel and bronze beads and various bronze pendants. In addition to enamel beads, the longer string contained seven round openwork-cross bronze pendants, which were popular in the small terrain between the low reaches of the river Minija and the Kretinga environs. These pendants could have been made in one or two workshops (Fig. 7). Most likely, these round openwork pendants of strict and definite designament is an original ornament developed by people, of the West Lithuanian Stone Circle Grave Culture.

As in most strings of beads typical to the second half of the 2nd c. – beginning of the 3d c., there prevail enamel, glass and bronze beads and Baltic *Berlock*, round and various-shaped pendants, as well as bronze spirals. The strings of beads from this period contain only some amber beads or none at all (3; 6; Fig. 1–2). The chic strings of beads from the middle of the 3rd c. – 4th c. have more various metal pendants and the number of amber beads is gradually increasing. In the late Roman period there appear openwork pendants, which are joined into a chic bosom ornament and attached to rosette pins with *tutuli*. In the first half of the 3rd–4th c. (approximately 220/250–350) and even somewhat later, both in the region of West Lithuanian Stone Circle Graves and in the whole East Baltic region, in the female graves of nobility, there occurs the metal bosom ornament of various compositions, as well as strings of beads (Fig. 8–10; Annex 2). Though the graves of nobility of various periods are usually accompanied by different sets of burial items, nevertheless, the constant component of West Balts elite women is a chic string of beads, pendants and other elements or a bosom ornament of metal pendants and rosette pins (Fig. 10). In the East Baltic Sea region chic strings of beads of various compositions appeared in result of general cultural influence of Central *barbaricum* nobility. Nonetheless, the chic strings of beads, widespread in Balts lands, carried an original character, and their bronze details, though influenced by German cultures, were adapted for the Balts milieu and turned into Balts ornaments. At the end of the 4th c. – beginning of the 5th c. the composition of chic strings of beads underwent considerable changes, as the cemeteries of Lithuania, and in particular those of Central Lithuania were flooded by amber strings containing few, if any, glass and enamel beads. Namely, the chic pectoral ornament was an attribute of women's high social status in Balts cultures of the Roman period.

LIST OF TABLES

Table 1. Excerpt from the prewar inventory book (daybook) kept in the Lithuania Minor History Museum and drawn as of 1931–1939, dealing with finds from the Bandužių cemetery.

Table 2. Rich graves of the Bandužių cemetery from the Roman period (more than 5 finds or out-

standing artifacts) (qualitative analysis): coins, jewelry (necklaces, fibulae and pins), shield boss, spearheads, parts of horse buried together or beside man.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Finds of the Bandužių and other seaside cemeteries from the collections of the former Klaipėda Land Museum. 1 – Katyčiai (Šilutė district inv. N683); 2 – Aukštkiemiai (Klaipėda district inv. N651); 3, 4, 5 – Bandužiai (inv. N1139, 1140, 1143); 6 – Kerkutviečiai, Šilutė district (inv. N1453), 7 – Klaipėda land (inv. N80) (photo from the archive of Jonas Puzinas (1905–1978); LNB RS, ph. 52–46).

Fig. 2. Bandužių cemetery, grave 91 *in situ*.

Fig. 3. Bandužių cemetery, grave 91. Enamel and amber beads.

Fig. 4. Bandužių cemetery, grave 91. Bronze pendants and beads.

Fig. 5. Bandužių cemetery, grave 91. Awe, pin, fibula and bracelets.

Fig. 6. Bandužių cemetery, reconstruction of strings (2 and 3) and single beads from grave 91.

Fig. 7. Bronze openwork-cross pendants and parts of bridle (8). 1 – Pakalniškiai (LNM AR 39:102,); 2–3 – Kašučiai, grave1; 4 – Užpelkiai? (LDM PMAp 4403); 5–6 – Mažiai (LNB RS, ph. 52–46); 7 – Slavēka (Latvija, LPA, 1974, fig. 53:3); 8 – Żywa Woda (Suvałki district), barrow 14, grave 2 (I Balti, 1992, Fig. 352).

Fig. 8. Bandužių cemetery, grave goods of female grave 85 (1, 5, 8–9 – bronze; 2 – amber, glass; 3 – silver, 4 – bronze, blue glass inlays; 6, 10 – bronze, blue glass inlays, iron; 7 – sandstone; 11 – ceramics; according to Stankus, 1988š).

Fig. 9. Bandužių cemetery, female grave 85, pectoral ornament iron glass amber and bronze.

Fig. 10. Bandužių cemetery, female grave 74, pectoral ornament.

Audronė Bliujienė
Klaipėdos universitetas,
Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas
Tilžės g. 13, LT-91251 Klaipėda
el. paštas: audrone.bliujiene@gmail.com

Ramunė Bračiulienė
Mažosios Lietuvos istorijos muziejus
Liepų g. 7, LT 95138 Klaipėda
el. paštas: archeologai@mlimuziejus.lt